

**Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут новітніх освітніх технологій
Кафедра психології та соціальної роботи**

Зімбовська Наталія Петрівна

**Динаміка професійної самосвідомості особистості студентів ЗВО /
Thedynamicsofprofessionalself-awarenessofuniversitystudents**

Спеціальність: 053 Психологія
освітньо-професійна (наукова) програма - Психологія
кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «магістр»

Виконав студент
групи ПСзм-21
Зімбовська Наталія Петрівна

підпис

Науковий керівник:
д.психол.н., професор
Буняк Н.А.

підпис

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«__» _____ 2024 р.
Завідувач кафедри

підпис

ЗМІСТ

Реферат	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ ЗВО.....	8
1.1. Основні концепції та наукові підходи до дослідження самосвідомості в сучасній психології.....	8
1.2. Особливості професійної самосвідомості студентів ЗВО: сутнісний зміст, структура та рівні.....	17
1.3. Формування професійної самосвідомості в контексті особистісного розвитку.....	24
Висновки до розділу 1.....	29
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ ПРОФЕСІЙНОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ ЗВО.....	31
2.1. Програма та організація емпіричного дослідження.....	31
2.2. Діагностика професійної самосвідомості особистості студентів ЗВО.....	36
2.3 Соціально-психологічні умови розвитку професійної самосвідомості особистості студентів ЗВО.....	50
Висновки до розділу 2.....	52
РОЗДІЛ 3. ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ САМОСВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ ЗВО...54	54
3.1. Аналіз результатів дослідження динаміки професійної самосвідомості та ставлення до обраної професії студентів-психологів.....	54
3.2. Програма розвитку професійної самосвідомості особистості студентів ЗВО.....	61
Висновки до розділу 3	64
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У професійній діяльності людини так чи інакше виникають кризові ситуації, що деструктивно впливають на її здатності реалізовувати робочі завдання та втілювати стратегії розвитку організацій, де вони працюють. Більш того, такі кризові ситуації можуть негативно позначатись на психологічному благополуччі людини. Тому першорядне значення має аналіз професійного самовизначення та усвідомлення свого професійного потенціалу, зон кар'єрного зростання, виявлення особистісних факторів і мотиваційних механізмів динаміки професійної самосвідомості, які можуть допомогти людям справлятися з такими ситуаціями.

Професійна самосвідомість є важливою складовою особистісного розвитку студента у закладах вищої освіти (ЗВО), оскільки вона визначає рівень його готовності до професійної діяльності та здатність успішно адаптуватися до викликів сучасного ринку праці. Студенти у процесі навчання проходять через різні етапи формування професійних знань, умінь та навичок, що супроводжується розвитком самосвідомості. Професійна самосвідомість виступає критично важливим компонентом морального духу, лідерства і кар'єрного успіху та включає усвідомлення особистістю своїх можливостей, мотивів, цілей і відповідальності у майбутній професійній діяльності. Цей процес є динамічним і може змінюватися під впливом різних факторів, таких як навчальне середовище, досвід практичної діяльності, а також взаємодія з викладачами та однолітками. Професійна самосвідомість формує самооцінку, самопозиціонування людини в професійній сфері та колективі, що впливає на шляхи розвитку сильних сторін особистості, на вміння приймати виважені рішення і розв'язувати завдання, в цілому на культуру організаційної комунікації та трудову етику. Більш того, розвиток професійної самосвідомості сприяє більш конструктивному розгляду та обробці емоцій, позитивному реагуванню на критику, нейтралізації ризиків професійного вигорання, усуванню невпевненості у своїх професійних компетенціях та підвищує особистісну

самооцінку людини, її спроможність до креативності, що не може не позначитись на самотивації, ефективному управлінні робочим часом та успішних результатах діяльності.

Дослідження проблеми професійної компетентності як необхідної умови ефективного спілкування займалися такі дослідники: Г. Андреева, О. Бодальова, Л. Буєва, С. Максименко, L. Bachman, M. Canale, N. Chomsky, K. Fossta ін.
Дослідження комунікативної компетентності фахівців різних спеціальностей займалися Т. Бутенко, А. Гірняк, І. Данченко, О. Касаткіна, І. Козубовська, О. Краєвська, В. Назаренко, А. Фурман.

Питання професійного спілкування і комунікативної компетентності психологів представлені у роботах таких вчених, як Г. Балл, М. Заброцький, В. Кан-Калік, Я. Коломінський, О. Корніяка, С. Мусатов, Т. Яценко та ін. Чинники розвитку комунікативних вмінь особистості досліджувалися такими науковцями, як Ю. Ємельянов, Л. Петровська, С. Петрушин та ін.

Тема динаміки професійної самосвідомості студентів ЗВО набуває особливої актуальності в умовах сучасних освітніх реформ та інтенсивного розвитку технологій, які впливають на вимоги до підготовки фахівців. Сьогоднішні студенти стикаються з новими викликами, які стосуються не тільки професійної компетентності, але й їхньої готовності до постійного навчання, самоорганізації та особистісного розвитку протягом життя. З огляду на це, вивчення процесу формування та змін професійної самосвідомості студентів ЗВО є важливим для розробки ефективних педагогічних стратегій, що сприяють підготовці кваліфікованих, самосвідомих і конкурентоспроможних фахівців.

Об'єкт дослідження: самосвідомість особистості як психологічний феномен.

Предмет дослідження: динаміка розвитку професійної самосвідомості студентів у процесі навчання у ЗВО.

Мета магістерської роботи—дослідження динаміки розвитку професійної самосвідомості студентів на різних етапах навчання у ЗВО та з'ясування особливостей впливу ключових факторів на її формування.

Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити наступні дослідницькі завдання:

1. Розкрити суть поняття «професійна самосвідомість» та визначити її ключові компоненти.
2. Дослідити теоретичні аспекти формування професійної самосвідомості в освітньому просторі ЗВО.
3. Обґрунтувати фактори, що впливають на розвиток професійної самосвідомості студентів під час навчання у ЗВО.
4. Проаналізувати динаміку змін професійної самосвідомості студентів на різних етапах навчання у ЗВО.
5. Розробити рекомендації для викладачів та адміністрацій ЗВО щодо оптимізації процесу формування професійної самосвідомості студентів.

У дослідженні динаміки професійної самосвідомості особистості студентів ЗВО застосовувалися наступні *методи*:

- Теоретичні методи включали аналіз наукових джерел, що стосуються професійної самосвідомості, особистісного розвитку, педагогічної психології та соціальної адаптації студентів. Також проводився синтез наукових даних для побудови загальної концептуальної моделі формування професійної самосвідомості.
- Емпіричні методи охоплювали анкетування та опитування студентів для виявлення рівня розвитку їхньої професійної самосвідомості на різних етапах навчання. Крім того, використовувалися тестування й психодіагностичні методики для оцінки мотиваційної сфери, професійної орієнтації та самооцінки студентів.
- Спостереження застосовувалося для фіксації поведінкових проявів студентів у навчальних та позанавчальних ситуаціях, що дозволяло

відстежувати динаміку змін їхньої самосвідомості в контексті професійної підготовки.

- Метод кількісної та якісної обробки даних застосовувався для узагальнення результатів анкетування, тестування та спостереження, що дозволило зробити висновки про динаміку професійної самосвідомості студентів ЗВО.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що воно поглиблює розуміння процесу формування професійної самосвідомості особистості студентів ЗВО. Дослідження розширює наукові знання про динаміку цього процесу, пропонує нові підходи до вивчення впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на розвиток професійної самосвідомості студентів упродовж навчання у вищій школі. Результати можуть бути використані для подальших досліджень у галузі психології, педагогіки, професійної підготовки та розвитку особистості студентів.

Практичне значення дослідження полягає у можливості застосування отриманих даних для вдосконалення навчального процесу в закладах вищої освіти. Висновки та рекомендації можуть бути використані адміністрацією та викладачами ЗВО для розробки ефективних методик підтримки і розвитку професійної самосвідомості студентів.

Структура роботи визначена метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел. Кваліфікаційна робота містить 72 сторінки, основного тексту 66 сторінок, 5 таблиць, 18 рисунків, список використаних джерел з 53 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ ЗВО

1.1. Основні концепції та наукові підходи до дослідження самосвідомості в сучасній психології

Самосвідомість – це ототожнення людини зі своїм «Я», що є об'єднанням минулого і майбутнього. Усвідомлення свого «Я» – це також уникнення реалізації самосприйняття, емоцій та думок, які не пов'язані з реальністю. Молоді люди усвідомлюють, що дорослішають і що перед ними стоять певні завдання, які вони мають виконувати [22, с. 84 – 88]. Отже, через самосвідомість людини ідентифікує на когнітивному рівні саму себе в світі, самовідчуває та самосприймає його об'єктивну реальність.

Самосвідомість є одним із фундаментальних феноменів психології, який відображає здатність людини усвідомлювати себе як окрему особистість, розуміти власні емоції, мотиви, цінності, цілі та взаємодію з навколишнім світом. У сучасній психології існує низка концепцій і наукових підходів, які пояснюють природу самосвідомості, її структурні компоненти та механізми розвитку.

Концепції самосвідомості:

1. Феноменологічна концепція. Представники цього підходу, зокрема Едмунд Гуссерль і Карл Роджерс, розглядають самосвідомість як унікальний суб'єктивний досвід. Вони підкреслюють, що кожна людина сприймає себе через призму власного життєвого досвіду. Роджерс акцентує увагу на ідеї «Я-концепції», яка охоплює уявлення людини про себе, свої можливості, цінності

та цілі. Самосвідомість, за цим підходом, є засобом досягнення особистісного зростання через усвідомлення своїх потреб і можливостей.

2. Психоаналітична концепція. Згідно з Фрейдом, самосвідомість виникає як результат взаємодії між трьома компонентами психіки: Воно (несвідоме), Я (его) та Над-Я (суперего). Самосвідомість формується через боротьбу між інстинктивними імпульсами та моральними нормами, які накладає суспільство. Ерік Еріксон розвиває цю ідею, наголошуючи на значенні ідентичності, яка формується у процесі життєвого розвитку через серію криз, пов'язаних із самовизначенням.

3. Когнітивний підхід, представлений такими дослідниками, як Жан Піаже та Альберт Бандура, розглядає самосвідомість як результат когнітивного розвитку. Самосвідомість формується через здатність людини відрізнити себе від інших, рефлексивно оцінювати власні дії та передбачати їхні наслідки. Бандура також акцентує увагу на концепції самоефективності, яка є важливим елементом самосвідомості і визначає віру людини у свої здібності досягати поставлених цілей.

4. У гуманістичній психології, яку розвивали Абрахам Маслоу та Карл Роджерс, самосвідомість розглядається як ключовий аспект самоактуалізації. Маслоу вважає, що самосвідомість є необхідною для реалізації вищих потреб людини, таких як творчість, самовираження і досягнення внутрішньої гармонії. Самосвідомість сприяє розумінню сенсу життя та усвідомленню свого місця у світі.

5. Екзистенціальна концепція. Представники екзистенціальної психології, зокрема Віктор Франкл і Ролло Мей, підкреслюють значення самосвідомості у пошуку сенсу життя. Людина, яка усвідомлює власне існування, стикається з вибором, відповідальністю за свої дії та необхідністю створення власних цінностей. Самосвідомість допомагає подолати тривогу та віднайти гармонію навіть у складних життєвих обставинах[44].

Наукові підходи до вивчення самосвідомості:

1. Біологічний підхід фокусується на нейрофізіологічних основах самосвідомості. Дослідження мозку показали, що самосвідомість пов'язана з роботою префронтальної кори, зокрема її медіальної частини, яка відповідає за рефлексію, планування і розуміння власного "Я". Вчені також досліджують роль дзеркальних нейронів, які сприяють розумінню інших людей і власних дій.

2. Культурно-історичний підхід

Лев Виготський наголошував, що самосвідомість формується через соціальну взаємодію і мовлення. Людина починає усвідомлювати себе через інтеракцію з іншими, засвоюючи культурні норми, цінності та мову. Мова відіграє ключову роль у розвитку самосвідомості, оскільки дозволяє рефлексивно оцінювати власні дії.

3. Соціально-психологічний підхід

Джордж Герберт Мід та Чарльз Кулі вважали, що самосвідомість виникає через взаємодію з іншими людьми. Мід підкреслював значення символічної комунікації та соціальних ролей у формуванні самосвідомості, а Кулі запропонував концепцію «дзеркального Я», згідно з якою людина сприймає себе так, як її бачать інші.

4. Експериментальний підхід

У рамках цього підходу дослідники використовують емпіричні методи для вивчення механізмів самосвідомості. Наприклад, експерименти із дзеркалами, які проводилися над дітьми і тваринами, допомогли зрозуміти, коли і як виникає усвідомлення власного «Я». Також використовуються опитувальники, тести на рефлексію та інструменти нейровізуалізації.

Самосвідомість є ключовим елементом психологічного функціонування людини, і її дослідження охоплює широкий спектр концепцій і підходів. Усі вони підкреслюють, що самосвідомість – це не лише здатність усвідомлювати себе, а й механізм, що сприяє розвитку особистості, адаптації до соціального середовища і досягненню життєвих цілей. Сучасні дослідження самосвідомості інтегрують різні підходи, що дозволяє отримати комплексне уявлення про цей багатогранний феномен.

Вивчення самосвідомості в сучасній психології ґрунтується на різноманітних загальнотеоретичних підходах, які допомагають розуміти її природу та функції. Одним з основоположних напрямків є когнітивний підхід, який вивчає самосвідомість як складний когнітивний процес. Згідно з цим підходом, самосвідомість включає усвідомлення свого існування, внутрішніх станів, мотивів та переконань, а також своїх дій та їхніх наслідків [28].

Можна стверджувати, що когнітивний підхід вивчає те, як люди сприймають, думають, запам'ятовують, вчаться, вирішують проблеми і приймають рішення.

Одним з природних способів осмислення самосвідомості є здатність людини приймати свідому думку про себе. Самосвідомі думки – це думки про себе. Однак тільки думати про те, що просто є самим собою, недостатньо для самосвідомості, скоріше потрібно думати про себе як про себе. Якщо людина здатна до самосвідомого мислення, то вона може мислити так, щоб це було очевидно для людини що це саме вона думає [21].

Самосвідомість можна розуміти як усвідомлення себе. Проте людина, що усвідомлює себе, не просто усвідомлює щось, що просто виявляється самими собою, як наприклад, коли бачить стару фотографію, не усвідомлюючи, що це від нас самих. Скоріше сором'язливий суб'єкт усвідомлює себе як *самого себе*. Самосвідомість – це форма свідомості, яка є парадигматичною виражається словами «я», «мене», і «мій» – терміни, які ми використовуємо, щоб позначити себе як *такого* [21].

Вивчення самосвідомості в сучасній психології ґрунтується на різноманітних загальнотеоретичних підходах, які допомагають розуміти її природу та функції. Одним з основоположних напрямків є когнітивний підхід, який вивчає самосвідомість як складний когнітивний процес. Згідно з цим підходом, самосвідомість включає усвідомлення свого існування, внутрішніх станів, мотивів та переконань, а також своїх дій та їхніх наслідків [28]. Можна стверджувати, що когнітивний підхід вивчає те, як люди сприймають, думають, запам'ятовують, вчаться, вирішують проблеми і приймають рішення.

Самосвідомість як один із проявів внутрішнього світу людини завжди була в центрі уваги філософів і психологів. Для Платона, Сократа та Аристотеля поняття самосвідомості було тотожним самопізнанню. Середньовічний філософ Августин вважав, що абсолютно достовірне усвідомлення людиною власного життя має бути нерозривно пов'язане з визнанням зобов'язань перед собою, своїми близькими та «внутрішнім вчителем», який уособлює незмінну єдність етичних цінностей.

У класичній західній гносеології найбільший вплив на процес осмислення проблеми самопізнання справив французький мислитель Рене Декарт, з яким філософ насамперед пов'язував поняття рефлексії, що гарантує співвіднесення нового знання з наявним інтелектуальним досвідом, а отже, розуму як мислячого суб'єкта, що гарантує єдність самосвідомості пов'язаної з ним самосвідомості [4].

Досліджуючи питання саморозвитку, багатьох вчених вважають, що розбіжність між «реальним Я» та «ідеальним Я» визначає здатність і готовність до розуміння себе, а її зближення трактується як її відсутність. Помірною конвергенцією між «Я-ідеальним» та «Я-реальним» характеризується поява його готовності та компетентності до розуміння себе, саморозвитку та самовдосконалення. Це підкреслює зв'язок між самопізнанням і розвитком особистості, а також забезпечує можливість самопізнання, що зумовлює прояв активності особистості та прагнення до саморозвитку.

Кожен з розглянутих підходів у сучасній психології надає важливі уявлення щодо розуміння людського розуміння, поведінки та механізмів взаємодії:

1. Когнітивний підхід акцентує увагу на розумових процесах, таких як сприйняття, мислення, уявлення, пам'ять та рішення. Когнітивні психологи досліджують, як люди сприймають інформацію з навколишнього середовища, як обробляють цю інформацію та як вона впливає на їхні дії та поведінку.

2. Соціально-психологічний підхід зосереджується на вивченні взаємодії між людьми та їхніх взаємин. Він досліджує вплив соціального середовища,

групову динаміку, міжособистісні відносини та вплив соціальних норм і цінностей на поведінку.

3. Психоаналітичний підхід розроблений Зигмундом Фройдом, вивчає невідомі аспекти ментального життя, такі як підсвідомість, несвідомі конфлікти та психічні механізми захисту. Психоаналіз вважає, що багато аспектів поведінки та відчуттів людини є результатом несвідомих процесів, що відбуваються всередині неї.

Кожен з цих підходів має свої сильні сторони і обмеження. Когнітивний підхід надає важливі уявлення про функціонування розуму, соціально-психологічний підхід вивчає взаємодію між людьми, а психоаналітичний підхід допомагає розуміти глибокі внутрішні конфлікти та мотивації. Комбінування цих підходів дозволяє студентам отримати більш повне розуміння людської природи та поведінки.

Основні концепції та наукові підходи до дослідження самосвідомості в сучасній психології включають різноманітні теоретичні рамки та методології представлені в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Основні концепції та наукові підходи до дослідження самосвідомості в сучасній психології

Концепція/Підхід	Основні ідеї	Представники
Психоаналітичний підхід	Самосвідомість розглядається як результат внутрішніх конфліктів і процесів, що відбуваються в підсвідомості.	Зигмунд Фройд, Карл Юнг
Гуманістичний підхід	Самосвідомість пов'язана з особистісним зростанням і самореалізацією. Важливість самопізнання та самосприйняття.	Карл Роджерс, Абрахам Маслоу
Когнітивний підхід	Самосвідомість розглядається як результат когнітивних процесів, таких як самопізнання, самооцінка та саморегуляція.	Альберт Бандура, Аарон Бек
Соціально-когнітивний підхід	Взаємодія між самосвідомістю та соціальним середовищем. Важливість соціального навчання та моделювання.	Альберт Бандура
Екзистенціальний підхід	Самосвідомість пов'язана з пошуком сенсу життя, свободи	Віктор Франкл, Ролло Мей

	вибору та відповідальності.	
Біхевіористичний підхід	Самосвідомість розглядається через призму поведінкових реакцій та навчання.	Джон Вотсон, Б. Ф. Скіннер
Нейропсихологічний підхід	Дослідження самосвідомості через функціонування мозку та нейронних мереж.	Антоніо Дамасіо, Майкл Газзаніга

Дж.[12; 14; 26]

Повне відокремлення психічного (безпосередньої субстанції) від об'єктивного світу і самого суб'єкта мало фундаментальний вплив на всі наступні вчення про свідомість, де самосвідомість розглядалася як здатність суб'єкта мати знання про власні психічні стани. У класичній німецькій філософії категорія самосвідомості завжди була пов'язана з мораллю. Так, І. Кант розглядав самопізнання як необхідну умову моральності та моральної відповідальності і започаткував ідею структури самопізнання [44].

З одного боку, як частина чуттєвого світу, вона підпорядковується причинно-наслідковим закономірностям і потребам. З іншого боку, як носій духовних начал, вона належить до надприродного світу вищих цінностей і є законодавцем морального світу волі та абсолютних цінностей. І. Кантом була висунута ідея про те, що людина реалізує себе як особистість через самосвідомість, яка відрізняє її від тварин і дозволяє вільно підпорядковувати «Я» моральним законам. Була висунута ідея про те, що людина реалізує себе як особистість через самосвідомість, яка відрізняє її від тварин і дозволяє вільно підпорядковувати «Я» моральним законам.

Таким чином, поняття самосвідомості, як воно сформувалося в європейській культурі, розглядалося лише як іманентна і внутрішня активність суб'єкта, що йде з глибин психіки.

На думку Б. Мухіної [52], структура самосвідомості містить ланки, які складають зміст значущих переживань індивіда і виступають внутрішніми чинниками інтроспекції. За Мухіною [52], структура самосвідомості містить ланки, що становлять зміст значущих переживань індивіда і виступають внутрішніми чинниками інтроспекції, а також включає в себе ставлення індивіда до себе і навколишнього світу.

Спочатку вибудовуються компоненти самосвідомості, які гарантують емоційно-позитивне ставлення індивіда до себе (вони формуються людьми, особливо близькими, на ранніх етапах онтогенезу). Це перші ланки в структурі самосвідомості, які можна визначити як прагнення до власного імені, зовнішніх тілесних даних, усвідомлення себе як внутрішньої психічної сутності, соціального визнання та гендерної ідентифікації. Це сфера первинної основи самопізнання. Це сфера психологічного часу (минулого, теперішнього і майбутнього) та соціального простору індивіда. Соціальний простір визначає розвиток моральних зобов'язань людини (зобов'язань по відношенню до людей і самої себе, а також формування прав на все, на що людина має право в сучасному світі).

В. Мерлін визначає чотири елементи самопізнання (свідомість «Я» як активного начала, свідомість самотності особистості, свідомість духовних особливостей, соціальна та етична самооцінка) і підкреслює їх генетичний та функціональний взаємозв'язок. Дослідниця вказує, що об'єктом генетично вкоріненої візуальної свідомості є актуальна дійсність, об'єктом самопізнання – власна особистість як суб'єкт діяльності, а тому розвиток і вдосконалення себе, що є основною функцією самопізнання, здійснюється суб'єктом не самотійно, а в поєднанні з пізнанням зовнішнього світу [50, с. 200].

Таким чином, з точки зору психологічного аналізу, самопізнання – це складний психічний процес, суть якого полягає в тому, що людина сприймає численні «образи» себе в різних ситуаціях діяльності та поведінки, у всіх формах взаємодії з іншими людьми. В. Столін запропонував концепцію рівневої структури самосвідомості, що базується на характері діяльності людини, в якій формується образ Я і функціонує самосвідомість [63]. Дослідники характеризують першу відмінністю між змістом образу Я (знання та усвідомлення себе, в тому числі у формі оцінки вираженості певних рис) та самоставленням. Останнє є переживанням, відносно стійкою емоцією, яка пронизує самосприйняття та образ «Я».

У змісті образу «Я» В. Столін виділяє найважливіші утворення:

1) знання про спільні риси і характеристики, які об'єднують суб'єкта з іншими, тобто «Я-концепцію», тобто компоненти системи самоідентичності;

2) знання, які відрізняють «Я» суб'єкта від інших, тобто диференціюючий елемент системи.

Останнє дає суб'єкту відчуття унікальності та неповторності [63, с. 122].

Водночас, щоб виокремити «Я» в структурі психіки, науковці по-різному характеризують його, наприклад, як унікальність особистості, результат відокремлення людини від середовища, «потенційний регулятор» психічної діяльності людини, певний «морально-світоглядний стрижень людини» тощо. Можна виокремити основні концептуальні підходи, які ввели в науковий обіг категоріально-понятійний ряд, в якому сьогодні вивчається Я-концепція.

Когнітивний компонент – образ «Я» - утворює внутрішнє ядро уявлень особистості про себе; згідно з концепцією К. Роджерса [17], образ «Я» - це організована система понять, що розуміються по-різному. Ця система включає уявлення про свої здібності та можливості, уявлення про себе як суб'єкта, який має модії з іншими людьми та навколишнім середовищем, оціночні якості, отримані з досвіду, цілі та ідеали, які мають різну цінність для особистості.

Емпіричним показником рівня розвитку самосвідомості в когнітивному компоненті можна вважати особливості співвідношення між «Я-реальним» та «Я-ідеальним». За теорією Р. Барнса, «Я-реальне» відображає актуальні компетенції, соціальну роль і статус людини, тобто її ставлення до того, ким вона є в даний момент. Водночас «Я-ідеальне» репрезентує уявлення про бажаний розвиток особистості та її потенційні можливості. Ця установка відображає прагнення індивіда до вдосконалення, пов'язуючи їх із майбутніми перспективами. Г. Олпорт підкреслює, що «Я-ідеальне» складається з цілей, які людина асоціює зі своїм майбутнім розвитком.

Дослідження проблематики розвитку самосвідомості демонструють тісний зв'язок між формуванням особистості та процесами самопізнання. Це

питання розглядалося в рамках різних концепцій, які наголошують на єдності свідомості та діяльності. Важливим аспектом нашого дослідження є положення про взаємозв'язок самопізнання і формування особистості, адже самопізнання виступає однією з ключових умов зростання людини. Завдяки таким функціям, як усвідомлення себе, оцінка своїх можливостей, контроль за власними діями, саморегуляція та суб'єктність, відбувається розвиток особистості.

За словами З. Адамської, самосвідомість має потужний мотиваційний потенціал, який впливає на процеси самовдосконалення та розвитку індивіда. Вона також відіграє вирішальну роль у змінах, які відбуваються в житті людини, детермінуючи її особистісний розвиток.

Отже, аналіз психологічних досліджень демонструє, що розвиток самосвідомості пов'язаний із якісними трансформаціями, які проявляються в підвищенні активності особистості та ускладненні способів її самопізнання. Ці характеристики свідчать про те, що самосвідомість є одним із головних внутрішніх механізмів особистісного розвитку.

1.2. Особливості професійної самосвідомості студентів ЗВО: сутнісний зміст, структура та рівні

У сучасному світі, де соціальні взаємодії визначають успіх і результативність професійної діяльності, професійні компетентності стають ключовим елементом для студентів. Вивчення та розвиток цих навичок стає важливою задачею, оскільки вони є необхідною складовою майбутньої практичної діяльності цих спеціалістів.

Студенти, розпочинаючи шлях свого професійного становлення, формують компетентнісну і знаннєву самосвідомість, рівень і глибина розвитку якої у майбутньому впливатиме на продуктивність їх праці, соціальні відносини в організації, соціальний капітал.

Професійні здібності студентів визначають їх здатність ефективно взаємодіяти з клієнтами, створюючи довіру та сприяючи психологічній підтримці. Важливість цих навичок підкреслюється не лише в контексті індивідуальної

роботи з клієнтами, але і у взаємодії з колегами та іншими фахівцями. У даному контексті, вивчення професійних компетентностей студентів є ключовим аспектом їхньої підготовки для успішної і ефективної професійної діяльності в сфері психології [16, с. 107].

Сьогодні, в психологічному середовищі важко переоцінити роль професійних компетентностей для студентів. Ці навички не лише визначають якість взаємодії з клієнтами, але й є невід'ємною складовою успішної майбутньої практичної діяльності в цій області.

Професійна орієнтація є частиною дуже важливого процесу в житті молоді та підлітків, оскільки вона сприяє розвитку майбутнього як професіонала. Процес професійної орієнтації важливий, оскільки це форма психологічної допомоги, спрямована на те, щоб допомогти консультантам виробити свою професійну ідентичність і мати кращу здатність приймати самостійні рішення для задоволення власних потреб. Вибір професії – це розширення особистості та спроба реалізувати певний стиль поведінки в професійному житті [16, с. 232].

Студенти, які володіють високим рівнем професійних компетентностей, мають здатність ефективно спілкуватися з різними людьми, створюючи довіру та відкритість в процесі консультацій та терапії. Ця здатність відіграє ключову роль у виявленні та розумінні проблем клієнтів, сприяючи емпатії та психологічній підтримці [37, с. 239].

Професійна самосвідомість студентів закладів вищої освіти є важливим аспектом їхнього особистісного та професійного розвитку. Вона включає в себе усвідомлення власних професійних здібностей, мотивацій, цінностей та цілей.

Більш того, розвинутий рівень самосвідомості у людини прояснює горизонти сфер, що потребують вдосконалення, посилює самомотивацію, дисциплінованість, надійність та особисту ефективність людини. Все це сприяє накопиченню ціннісних професійних знань та досвіду, професійному зростанню та розвитку.

В таблиці 1.2 відображається сутнісний зміст, структура та рівні професійної самосвідомості студентів ЗВО.

Таблиця 1.2

Сутнісний зміст, структуру та рівні професійної самосвідомості студентів ЗВО

Компонент	Сутнісний зміст	Структура	Рівні
Когнітивний	Знання про професію, розуміння професійних вимог та стандартів	Професійні знання, уявлення про професію, професійні цілі	Низький, середній, високий
Емоційний	Емоційне ставлення до професії, рівень задоволеності професійним вибором	Професійна мотивація, емоційна залученість, професійна ідентичність	Низький, середній, високий
Мотиваційний	Мотивація до професійного розвитку, прагнення досягти професійних цілей	Професійні цінності, мотиваційні установки, професійні амбіції	Низький, середній, високий
Поведінковий	Реалізація професійних знань та навичок у практичній діяльності	Професійна активність, професійна компетентність, професійна відповідальність	Низький, середній, високий

Дж. [5]

Важливим аспектом є також вміння ефективно співпрацювати з іншими фахівцями, враховуючи колективний підхід до розв'язання складних психологічних завдань. Комунікація з колегами, вчителями, адміністративним персоналом та іншими фахівцями є необхідним елементом професійного оточення. Наявність розвинутої емпатії, вміння бути толерантним, управляти емоціями, дипломатичність, гнучкість тощо – всі ці навички допомагають створити сприятливий психологічний клімат в організації, що в свою чергу, позначається на загальній ефективності роботи.

Афективний аспект самопізнання – це сукупність загальних афективних та оціночних ставлень до себе. Вченими доведено, що результати інтегративної роботи у сфері самопізнання та у сфері емоційно-оцінного ставлення до себе поєднуються в особливому утворенні самопізнання особистості, а саме в самооцінці. Вважається, що рівень самооцінки визначається ступенем сформованості певних рис особистості та рівнем досягнень. Відносна стійкість самооцінки відображається в індексі її стабільності. Вчені стверджують, що самооцінка тісно пов'язана з активністю особистості, її діяльністю та прагненням до самовдосконалення. Коли самооцінка стабільна, людина має кращі передумови

ля активності, схильна більш вільно розглядати свої можливості та інтерпретувати отриману інформацію в позитивному для себе ключі [4]. М. І. Боришевський вказує на зв'язок між самооцінкою та рівнем домагань. Це прагнення формується на основі оцінки індивідом своїх можливостей, успіху чи невдачі у виконанні певних складних завдань і є важливим механізмом модифікації самооцінки [29].

Таким чином, самооцінка – це рефлексивний компонент самоприйняття, що виражається в оцінці індивідом своїх здібностей, якостей і свого місця у світі. Самооцінка є важливою внутрішньою умовою управління поведінкою та діяльністю. Якість самооцінки, її адекватність, стійкість і глибина, має значний вплив на процес саморегуляції.

Важливу роль у формуванні самооцінки студентів відіграє процес визначення їх самоефективності. Самоефективність – це особливий набір переконань людини, які визначають, наскільки добре людина може виконати план дій в перспективних ситуаціях [5].

Поведінковий компонент самоприйняття запускає когнітивну та емоційну складові процесу прийняття рішень та управління поведінкою. Саме цей компонент забезпечує єдність усіх трьох складових, створює можливість для втілення образу «Я», управління поведінкою та самоконтролю в діяльності та спілкуванні, надає можливість для саморозвитку.

Таким чином, завершальною ланкою процесу самопізнання виступає саморегуляція складних психічних актів, які є невід'ємною частиною діяльності та поведінки людини. Н. І. Мащенко виділяє два основних типи регулятивно-інтегративних функцій самосвідомості: внутрішньо-центровану та зовнішньо-центровану [51].

Внутрішньо-центрована функція орієнтована на досягнення особистих цілей і виконання завдань. У цьому контексті саморегуляція відбувається у взаємодії «Я-Я», що передбачає специфічну форму співпраці індивіда із самим собою. Основою такої саморегуляції є свідомо діяльність, спрямована на розвиток, зміну та вдосконалення себе. Цей процес включає систематичну та

послідовну роботу особистості для досягнення поставлених цілей, сприяючи її саморозвитку і самовдосконаленню [13].

Регулятивна функція саморегуляції полягає у формуванні мотивації до активної діяльності, спрямованої на підтримання та розвиток особистості. Високий рівень саморегуляції характеризується адекватністю та диференційованістю усвідомлених поведінкових реакцій, дій і мовленнєвих висловлювань. Ці особливості свідчать про зрілість розвитку самосвідомості.

На основі аналізу різних теоретичних і методологічних підходів до проблеми самопізнання можна виокремити ключові положення, які є фундаментом професійного самопізнання студентів-практиків [41, с. 152].

Самосвідомість є складним і багатогранним особистісним утворенням, яке характеризує уявлення людини про саму себе, впливає на особливості організації життєдіяльності та є однією з внутрішніх умов розвитку особистості. Як уже зазначалося, когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти йдуть відносно незалежними траєкторіями розвитку, але тісно пов'язані між собою своїми функціями. Розвиток самосвідомості є однією з внутрішніх умов розвитку та вдосконалення людини [9].

Професійна самосвідомість студента – це складне особистісне утворення, яке формується в процесі участі студента в професійній діяльності, що включає образ себе як студента, оцінку себе як студента, ставлення до себе як студента. Вона складається з уявлень про себе і є важливою умовою його професійного розвитку.

Для того, щоб проаналізувати зміст поняття професійного самоприйняття, необхідно звернутися до питання про структуру цього феномену [62, с. 20]. При визначенні змістових характеристик кожного компонента професійної ідентичності студента ми спиралися на виявлені характеристики та особливості професійної ідентичності представників різних професій та виокремили деякі специфічні риси, що визначають реалізацію у

дента у професійній діяльності [16, с.470].

Когнітивний компонент професійного самосприйняття студента-практика включає в себе професійний Я-образ. Самосприйняття слід вважати основною ланкою у формуванні професійного образу «Я» студента. Самосвідомість – це складний, багаторівневий процес, який є індивідуалізованим у часі [19].

Процес самопізнання – це процес, за допомогою якого людина здобуває знання про себе як фахівця, розширює і цізнання і формує загальне уявлення про себе як фахівця. Співвідносячи ці знання з вимогами та нормами, які висуває суспільство до певної професії, людина може визначити своє місце в тій чи іншій професійній групі. Самоусвідомлення відбувається через ставлення людини до інших, через різні форми зв'язку між собою та іншими людьми. Сприймаючи себе як експерта, людина постійно порівнює себе з іншими експертами, що поступово призводить до формування образу «я як експерт» [55, с.21].

Особливе значення в процесі самоусвідомлення себе як студента і як професіонала має безперервність цього процесу, яка проявляється в безперервному русі знань про себе, їх уточненні, поглибленні та розширенні. Результатом процесу самопізнання може бути сукупність знань про себе, інтегрована в образ «Я - практикуючий психолог» або «Я - фахівець», який складається з взаємодоповнюючих уявлень, що показано на рисунку 1.1.

Рис. 1.1. Структура процесу самопізнання

Дослідження когнітивної структури професійної самосвідомості студентів свідчить, що професійний образ «Я» формується та змінюється в

процесі професійного становлення та виконання професійних обов'язків студентом-практиком. Характеристики цього образу залежать від рівня залучення до професійної діяльності. У когнітивному компоненті професійної самосвідомості студентів відображаються знання про професію, а також розуміння вимог, які вона висуває до особистості.

Афективно-оцінний компонент професійної самосвідомості студентів розглядається крізь призму їхньої професійної самооцінки та ставлення до себе як професіонала. Професійну самооцінку можна визначити як процес оцінки індивідом своїх якостей, компетенцій і позиції в професійному середовищі. Важливим є усвідомлення студентом, що особистісні характеристики відіграють ключову роль у досягненні успіху в професійній діяльності [52, с. 105].

Прийняття себе та повага до власної особистості є основою для формування позитивного ставлення до себе як до студента. При цьому ставлення до професії значно впливає на формування цього ставлення. Негативне ставлення до професії може стати причиною спотворення уявлень про власний професійний шлях і створити перешкоди у формуванні усвідомлення свого професійного призначення [20].

Формування професійної самооцінки значною мірою залежить від усвідомлення студентами ставлення до них з боку колег і клієнтів. У процесі взаємодії їхні думки порівнюються із власними уявленнями студента про себе як професіонала. Результати такого порівняння відображають рівень докладених зусиль, прагнення до досягнення результатів і самовдосконалення в професійній діяльності. Високий рівень розвитку професійної самосвідомості визначається адекватністю професійної самооцінки студента, яка впливає на постановку особистих цілей і професійних планів.

Самооцінка відіграє важливу роль у визначенні ефективності діяльності, успішності професійної взаємодії та формуванні характеру саморозвитку. Вона є основою процесів саморегуляції, самоконтролю та самовиховання, впливає на поведінку людини, визначаючи рівень її домагань і

загальну успішність у професії [7, с. 148].

Отже, рівень професійної самосвідомості відіграє ключову роль у процесі професійного становлення та розвитку студентів, формуванні їхньої професійної ідентичності.

Теоретичний аналіз проблеми професійної самосвідомості студентів дає змогу виокремити основні висновки й узагальнення. Самосвідомість виступає важливим чинником особистісного розвитку і вдосконалення, виконуючи такі функції, як самопізнання, самооцінка, самоконтроль і саморегуляція. Її розвиток супроводжується якісними змінами, що виражаються у зростанні активності особистості та ускладненні процесів самопізнання. Основні фактори, що сприяють розвитку самосвідомості, включають практичну діяльність і взаємодію з іншими людьми [6, с. 121].

Таким чином, самосвідомість є складним багатовимірним утворенням, яке відображає здатність людини до самопізнання та оцінки себе, впливає на її життєдіяльність і виступає важливою внутрішньою умовою особистісного розвитку.

1.3. Формування професійної самосвідомості в контексті особистісного розвитку

Формування професійної самосвідомості є важливою складовою особистісного розвитку, особливо у період навчання в закладах вищої освіти. Процес розвитку професійної самосвідомості тісно пов'язаний з усвідомленням особистістю власної ролі у професійній сфері, розумінням своїх можливостей, компетенцій, а також формуванням чіткого бачення майбутнього професійного шляху. На початкових етапах навчання студент часто має загальне уявлення про свою професію, однак згодом це уявлення стає більш конкретизованим, коли особистість починає інтегрувати знання, отримані в навчальному процесі, з практичними навичками, необхідними для обраної професії.

Слід підкреслити, що обрана професія має сприяти розкриттю інтелектуально-творчого потенціалу людини та прискорювати її особистісний розвиток. Останній є процесом набуття нових знань, навичок та якостей для

покращення продуктивності роботи, зростання впевненості та самооцінки. Особистісний розвиток як сфера трудового життя людини включає ціннісну, цілепокладальну, знаннєву, поведінкову та націлену на оптимізм складові.

По-перше, особистісний розвиток означає формування ціннісних установок та корисних життєвих компетенцій, що покращують раціональність мислення людини та оптимізують її життя, підвищуючи комфорт та добробут. Особистісний розвиток допомагає зміцнити такі навички, як управління часом, критичне мислення, участь в публічних виступах, лідерські амбіції, емоційний інтелект, наполегливість, самодисципліна тощо, що в системі матиме синергетичний ефект, який призведе до успіху та процвітання.

По-друге, особистісний розвиток враховує і вірну постановку цілей та вибір шляху їх досягнення. Це є процес розробки коротко- і довгострокових особистих і професійних цілей з подальшою цілеспрямованою роботою над їх досягненням.

По-третє, це навчання та отримання знань для розкриття власного потенціалу. Тут важливу роль відіграє усвідомлення особистих сильних і слабких сторін, робота над собою і поступове набуття продуктивного досвіду та мудрості.

По-четверте, особистісний розвиток означає покращення поведінки та звичок щодо здоров'я, фінансові звички, звички у стосунках, управління часом. Нарешті, це формування впевненості в собі та самоповаги через переосмислення негативного мислення та прагнення до значущих досягнень.

Професійна самосвідомість включає не лише самооцінку професійних компетентностей, але й усвідомлення етичних норм, мотиваційних аспектів та особистих цінностей, що пов'язані з майбутньою професійною діяльністю. Важливу роль у цьому відіграє особистісна мотивація, оскільки вона визначає активність студента у процесі професійного становлення. Формування професійної самосвідомості є динамічним процесом, який може змінюватися під впливом різних чинників, зокрема навчальної діяльності, особистого досвіду, соціального оточення, а також взаємодії з викладачами та іншими

студентами.

Формування професійної самосвідомості в контексті особистісного розвитку є важливим процесом, який включає в себе різні аспекти особистісного та професійного зростання. Таблиця 1.3 відображає основні етапи та компоненти цього процесу, якими є самопізнання, професійні орієнтація, професійне самовизначення, підготовка, адаптація, розвиток, самореалізація та самоєфективність та проактивність.

Таблиця 1.3

Основні компоненти професійної самосвідомості

Етап	Компоненти	Опис
1. Самопізнання	Особистісні якості, професійні інтереси, цінності	Визначення власних сильних та слабких сторін, професійних інтересів та цінностей
2. Професійна орієнтація	Інформація про професії, консультації, тестування	Ознайомлення з різними професіями, отримання консультацій та проходження тестувань для визначення професійних нахилів
3. Професійне самовизначення	Вибір професії, постановка цілей	Вибір конкретної професії, визначення короткострокових та довгострокових професійних цілей
4. Професійна підготовка	Освіта, тренінги, стажування	Отримання необхідної освіти, проходження тренінгів та стажувань для набуття професійних навичок
5. Професійна адаптація	Входження в професійне середовище, адаптація до професійних вимог	Адаптація до умов роботи, встановлення професійних контактів, розвиток професійної компетентності
6. Професійний розвиток	Підвищення кваліфікації, кар'єрний ріст	Постійне вдосконалення професійних знань та навичок, просування по кар'єрній драбині
7. Професійна самореалізація	Досягнення професійних цілей, задоволеність професійною діяльністю	Реалізація професійних цілей, досягнення високого рівня професійної майстерності та задоволеність професійною діяльністю
8. Самоєфективність	Оптимістичні переконання, усвідомлення здатності продуктивно працювати	Внутрішня мотивація працівників повною мірою використовувати свої сильні сторони та робити продуктивний внесок на робочому місці та процвітати
9. Професійнапроактивність	Націленість на дію, емоційна стабільність, здатність впоратись із стресом, створювати можливості покращувати	Диспозиційна тобто та, що відображає готовність до поведінкового акту, схильність до здійснення дій для впливу на оточення

	продуктивність роботи.	
--	------------------------	--

Дж. [7]

Розвиток професійної самосвідомості студента в контексті його особистісного розвитку вимагає створення сприятливого освітнього середовища, яке стимулює рефлексію щодо власної професійної придатності, цілей та можливостей. Важливим аспектом є набуття досвіду через практичні заняття та стажування, що дозволяє студентам глибше усвідомлювати свої професійні здібності, удосконалювати навички і формувати впевненість у своїй здатності реалізувати себе у вибраній професійній сфері.

Проблема формування професійно-особистісної готовності студентів до професійної діяльності є актуальною і важливою для розвитку науки та практики професійної освіти. Розглядаючи роль студентів у різних сферах соціальної практики, стає очевидним, що їм необхідно мати високий рівень професійного розвитку та комплекс знань, умінь і навичок.

Серед основних професійних умінь важливе місце займають дослідницькі та професійні навички, які сприяють ефективній діяльності. Професійні навички є ключовим елементом професійної поведінки студента, який допомагає йому впевнено та ефективно виконувати свою роботу. Розвиток цих навичок починається у шкільні роки і продовжується впродовж професійної діяльності, а професійне зростання передбачає безперервний процес вдосконалення компетенцій та особистісного розвитку студента.

Таким чином, навчання у вищих навчальних закладах є базовим етапом у професійному становленні студента, а професійна освіта, об'єднуючи теоретичну та практичну складові, допомагає сформувати висококваліфікованих фахівців [53, с. 253].

Фахівці з вищою освітою повинні бути підготовлені до вирішення специфічних проблем, пов'язаних з виконанням відповідних завдань. Вони повинні володіти не тільки необхідними знаннями в культурній, правовій, соціальній, психологічній, економічній та інших сферах, а й бути здатними до засвоєння нових знань, передових технологій та інновацій. Кожен випу

скник повинен мати відповідний обсяг знань для виконання своїх обов'язків на висок ому професійному рівні [44, с. 288].

Професійна ідентичність – будучи комплексом установок, цінностей, знань, переконань, вмінь, якими людина ділиться з іншими в професійній групі - розвивається безперервно і на цей розвиток впливають досвід та професійна соціалізацію. Значна частина цього розвитку відбувається під час завершення студентами вищих навчальних закладів. Професійна ідентичність розглядається як динамічне явище, яке продовжує еволюціонувати з навчання в університеті і впродовж усього трудового життя.

У психологічній професії професійно важливі якості когнітивної підструктури мають вирішальне значення для ефективної роботи фахівця. До таких якостей належать:

1. Увага та спостережливість — здатність не тільки фокусуватися на важливих аспектах поведінки клієнта, а й помічати дрібниці, які можуть бути важливими для аналізу психосоматичних станів.

2. Гнучкість і пластичність мислення — здатність адаптувати свої стратегії й підходи в роботі з клієнтом, враховуючи зміни в його поведінці та емоціях.

3. Здатність виділяти і узагальнювати суть — вміння швидко аналізувати ситуацію і виділяти головні елементи для правильного розуміння поведінки клієнта.

4. Прогнозування реакцій і поведінки клієнта — здатність передбачити, як клієнт може реагувати в різних ситуаціях, і на основі цього планувати подальшу роботу.

5. Моделювання результатів роботи — уміння прогнозувати, як конкретні методи впливу можуть змінити поведінку клієнта в процесі терапії.

Професійна рефлексія і професійний інтелект є ключовими складовими когнітивної підструктури. Професійна рефлексія дозволяє психологу оцінювати власну діяльність, виявляти її сильні та слабкі сторони, що сприяє самовдосконаленню. Професійний інтелект виявляється в здатності адаптувати

свої стратегії взаємодії з клієнтом на основі аналізу його поведінки та психоемоційного стану.

Операційно-технічна підструктура включає розвинуті професійні навички та уміння студента, необхідні для застосування теоретичних знань на практиці. Це включає вміння правильно використовувати техніки і методи, що забезпечують ефективність професійної діяльності психолога.

Професійна ідентифікація і соціальний інтелект є важливими особистісними якостями в рамках цієї підструктури. Професійна ідентифікація допомагає психологу орієнтуватися в своїй професійній ролі, усвідомлюючи свою відповідальність і місце в психологічному процесі. Соціальний інтелект – це здатність виявляти відхилення від нормального функціонування клієнта в процесі спілкування, що дозволяє психологу ефективно коригувати свої дії і вибір методів терапії.

Регуляторна підструктура включає такі важливі якості, як стійкість до фрустрації, висока працездатність, саморегуляція особистості. Це дозволяє психологу ефективно працювати навіть в умовах стресу або емоційної напруги, забезпечуючи високий рівень самоконтролю та емоційної стабільності. Професійна саморегуляція є важливим компонентом, що гарантує успішність і ефективність роботи психолога в умовах складних і не завжди передбачуваних ситуацій.

Успішне викладання вимагає почуття відповідальності, вміння чітко висловлювати свої думки, вміння підтримувати інтерес студентів до предмета та вміння заохочувати студентів до роздумів над матеріалом. Студенти цінують викладачів, які допомагають їм здобувати знання. Хоча відсутність певних навичок або якостей не робить викладання протипоказаним, соціальна чутливість вважається вирішальною для успіху якості викладача [42, с. 514].

Отже, професійні компетентності включають когнітивні, емоційні та поведінкові мотивації і цінності, які є частиною цілого, але також

передбачають взаємовплив, взаємопроникнення і присутність кожної з них в іншій. Це означає, що зміст кожного компонента розкривається через інші компоненти, взаємодією і проявляється в них.

Висновки до розділу 1

У процесі свого професійного становлення людина проходить етапи розумового, емоційного та проактивного самоусвідомлення свого потенціалу, ролі та значення в організації. Ці етапи закладають певний рівень професійної самооцінки, самовизначення людини в трудовому колективі, а також сприяє подальшій динаміці розвитку її конкурентних сторін і пом'якшенню проявів слабких сторін. Людини з яскраво вираженим професійним самоусвідомленням краще вміє приймати обґрунтовані та своєчасні рішення на робочому місці, покращує психологічний мікроклімат, сприяє налагодженню соціальних комунікацій в колективі. Динаміка внутрішньої професійної свідомості допомагає людині конструктивно дивитись на критику у свою адресу з боку керівництва й колег, управляти своїм емоційним інтелектом, що зменшує загрозу професійного вигорання, підвищує особистісну самооцінку, розкриває творчий потенціал людини, її новаторські здібності, посилює самомотивацію та в цілому трудову дисципліну в організації та ефективність.

У першому розділі були розглянуті основні концепції та наукові підходи до вивчення професійної самосвідомості, що є важливим елементом особистісного розвитку студентів. Аналіз різних психологічних теорій показав, що самосвідомість відіграє ключову роль у процесі становлення професійної особистості. Було визначено, що професійна самосвідомість студентів складається з кількох компонентів: когнітивного (усвідомлення своїх знань і вмінь), емоційного (ставлення до обраної професії), та поведінкового (прояви професійної ідентичності в діяльності).

Особливу увагу приділено розгляду сутнісного змісту професійної самосвідомості, її структурних елементів та рівнів розвитку у студентів закладів

вищої освіти. Було встановлено, що професійна самосвідомість має поетапний розвиток, який проходить через різні рівні – від загального уявлення про професію до глибокого усвідомлення себе як професіонала.

Також було детально проаналізовано процес формування професійної самосвідомості в контексті особистісного розвитку. Цей процес є динамічним і перебуває під впливом як внутрішніх (мотивація, цінності), так і зовнішніх факторів (навчальне середовище, викладацька підтримка, практична діяльність). Розуміння цього процесу є необхідним для створення ефективних умов професійної підготовки студентів.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ ПРОФЕСІЙНОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ ЗВО

2.1. Програма та організація емпіричного дослідження

Методичний інструментарій дослідження професійної свідомості спрямований на виявлення характеристик, що забезпечують успішність професійної діяльності майбутніх фахівців та можливість практичної реалізації знань і особистісних характеристик. Вивчати особистість необхідно комплексно, важливо досліджувати мотиваційну, емоційну та інтелектуальну

сфери. Для цього потрібні методи діагностики когнітивних процесів і здібностей, а також різних усвідомлюваних і неусвідомлюваних особистісних характеристик і установок. Психологами були розроблені різні методики психодіагностики.

Методика визначення рівня професійної та організаторської компетентності (КОК), авторами якої є В.В. Синявський та Б.А. Федришин, базується на принципі відображення та оцінки специфічних функцій поведінки в різних ситуаціях, які відомі з досвіду [3, с. 154].

Методика запитує про професійну компетентність і виявляє такі поведінкові особливості: чи охоче людина йде на контакт, чи швидко звикає до нових людей у новому колективі, чи легко встановлює контакти з незнайомими людьми, чи легко заручитися підтримкою аудиторії як швидко реагує на запити; чи проявляє інтерес до громадської роботи.

Методика оцінки організаторської компетентності також включає 20 запитань, які допомагають оцінити такі характеристики, як швидкість орієнтації в складних ситуаціях, винахідливість, спонтанність, наполегливість, вимогливість, організаторські схильності, самостійність, самокритичність, вибірковість, ставлення до громадської роботи та комунікабельність.

1) Опитувальник професійної толерантності (тест Бойка).

Толерантність у спілкуванні (сприяння розумінню інших) можна коротко описати наступною фразою (станом).

Брак толерантності в міжособистісних стосунках часто призводить до конфліктів. Тому адекватна толерантність є важливим фактором у запобіганні та вирішенні конфліктів. Відсутність необхідної толерантності в міжособистісних стосунках часто призводить до конфліктів. Тому тест на професійну толерантність В.В. Бойка дозволяє оцінити, які аспекти Ваших стосунків найбільш схильні до конфліктності, а знаючи причини конфліктів, легше уникнути їх взагалі або знайти шляхи вирішення конфліктних ситуацій і знайти способи вирішення конфліктів. Тест Бойко дозволяє виявити ваші слабкі сторони і зрозуміти, які поведінкові реакції, стратегії і установки в

міжособистісному спілкуванні забезпечують комфортний і ефективний процес комунікації.

Тест Бойко (Опитувальник професійної стійкості В. В. Бойко):
Інструкція:

Необхідно відповісти на 45 запитань, розділених на дев'ять блоків; за шкалою від 0 до 3 балів, будь ласка, вкажіть, наскільки правильними є наступні судження. Будь ласка, відповідайте чесно: 0 балів - не стосується, 1 бал - дещо стосується, 2 бали - цілком стосується, 3 бали - цілком стосується.

Ключі до тесту Бойко:

Підраховується сума балів, отриманих за всіма дев'ятьма характеристиками. Максимальна кількість балів - 135, по 15 балів за кожен блок. Вищі бали свідчать про нижчий рівень професійної толерантності, абсолютну нетерпимість до інших і вищий потенціал конфліктності. Зверніть увагу, який поведінковий блок має найвищий загальний бал. Чим вищий бал за певною характеристикою, тим менш толерантним є суб'єкт у цьому аспекті своїх стосунків з іншими і тим складніше йому налагодити ефективний комунікативний процес. І навпаки, чим нижчий бал за певною поведінковою рисою, тим вищий загальний рівень професійної толерантності в цьому аспекті взаємовідносин.

Розшифровка блоків:

1. заперечення або нерозуміння особистості іншої людини: досліджуваний не здатен зрозуміти або прийняти особистість іншої людини.

2. використання себе як еталона при оцінці інших: досліджуваний мислить категоріями себе, оцінюючи поведінку, ідеї або певні характеристики інших.

3. категоричність або консервативність суджень про людей: ви категоричні або консервативні у своїх судженнях про людей, вам бракує гнучкості та ширшої перспективи.

4. невміння приховувати або згладжувати неприємні почуття: ви не вмієте приховувати або принаймні згладжувати неприємні почуття, які виникають, коли ваш партнер має некоммунікбельні якості.

5. бажання переробити або перевиховати партнера по спілкуванню: ви хочете переробити, перевиховати або змінити партнера відповідно до своїх потреб.

6. бажання підлаштувати партнера по спілкуванню під себе: свій характер, звички.

7. невміння прощати помилки іншої людини: невміння прощати помилки, роздратування або ненавмисні проблеми іншої людини, коли вони виникають у вас.

8. нетерпимість до неприємного стану партнера по спілкуванню (хвороба, втома, відсутність настрою): відсутність толерантності до фізичного або психічного дискомфорту іншої людини.

9. невміння пристосовуватися до інших учасників спілкування: невміння пристосовуватися до особистості, звичок і вимог іншої людини [34].

2. Методика діагностики професійного контролю (М. Шнайдер) Дана методика була розроблена для дослідження рівня професійного контролю. За Шнайдером, люди з високим комунікативним контролем постійно контролюють себе і добре розуміють, де і як вони повинні діяти. Вони керують своєю емоційною експресією. Водночас вони відчують великі труднощі у спонтанному самовираженні і не люблять непередбачуваних ситуацій. Люди з низьким комунікативним контролем характеризуються відкритістю та відвертістю, але можуть бути сприйняті як надмірно відверті або навіть нав'язливі в спілкуванні.

Процес обробки та інтерпретації результатів тесту виглядає наступним чином:

- 1 бал нараховується за відповідь «Н» на питання 1, 5, 7, і за відповідь «В» на інші питання.

- Після цього підраховується загальна кількість балів.

Інтерпретація балів:

- 0-3 бали — низький комунікативний контроль. Це означає, що у людини висока імпульсивність у спілкуванні, вона відкрита і розкута. Її поведінка не завжди змінюється залежно від ситуації спілкування і може не співвідноситись з поведінкою інших людей.

- 4-6 балів — середній комунікативний контроль. Людина відзначається невимушеним спілкуванням, щиро ставиться до інших, але стримана у вираженні емоцій і адаптує свої реакції до поведінки оточуючих.

- 7-10 балів — високий комунікативний контроль. Людина постійно стежить за собою, контролює вираження своїх емоцій і реакцій, демонструючи високий рівень самоконтролю в спілкуванні.

Діагностика професійних та організаторських здібностей

Методика діагностики професійних та організаторських здібностей допомагає оцінити поточний рівень розвитку цих важливих компетенцій, а також при необхідності визначити шляхи їх подальшого вдосконалення.

Тестові питання «Діагностика професійних та організаторських здібностей (КОС-2)»

Методика складається з 40 запитань, на які необхідно відповісти «так» (+) або «ні» (-). Тривалість виконання тесту — 10-15 хвилин.

Ключ до тесту:

- Професійні схильності визначаються за ключовими відповідями на наступні питання:

- (+) Так: 1, 5, 9, 13, 17, 21, 25, 29, 33, 37

- (-) Ні: 3, 7, 11, 15, 19, 23, 27, 31, 35, 39

- Організаторські схильності визначаються за ключовими відповідями на наступні питання:

- (+) Так: 2, 6, 10, 14, 18, 22, 26, 30, 34, 38

- (-) Ні: 4, 8, 12, 16, 20, 24, 28, 32, 36, 40

Обробка результатів тесту:

- Максимальна кількість балів для кожного параметра — 20.

- Бали підраховуються окремо для професійних і організаційних схильностей, за кожну відповідь «так» або «ні», що збігається з відповідними ключами, нараховується 1 бал.

Рівні професійних та організаторських схильностей:

1. Сума 1-4 бали — дуже низький рівень.
2. Сума 5-8 балів — низький рівень.
3. Сума 9-12 балів — середній рівень.
4. Сума 13-16 балів — високий рівень.
5. Сума 17-20 балів — найвищий рівень.

Інтерпретація результатів:

- 1-4 бали: дуже низький рівень професійних та організаторських здібностей. Люди з такими результатами можуть відчувати труднощі у спілкуванні, не люблять нові контакти, відчувають себе некомфортно в нових колективах, уникають ініціативи та не люблять самостійно приймати рішення.

- 5-8 балів: низький рівень. Ці люди намагаються уникати спілкування, відчувають себе незручно в нових ситуаціях, не люблять бути в центрі уваги та мають труднощі в прийнятті рішень.

- 9-12 балів: середній рівень. Люди з таким рівнем схильні до спілкування, проте можуть бути стриманими у прояві ініціативи і бажають зберігати баланс між соціальним та індивідуальним життям.

- 13-16 балів: високий рівень. Особи з таким рівнем схильні активно брати на себе відповідальність і проявляти ініціативу у професійній діяльності, а також мають добре розвинуті організаторські здібності.

- 17-20 балів: найвищий рівень. Ці люди активно керують процесами, мають високі професійні навички та лідерські якості, прагнуть до постійного самовдосконалення та розвитку.

Бали від 9 до 12 вказують на середній рівень професійних та організаторських схильностей. Такі люди шукають контакту з іншими та намагаються захищати власні інтереси, але їхній потенціал не дуже стабільний.

Сума балів 13-16 свідчить про високий рівень прояву професійних та організаторських схильностей піддослідних. Досліджувані не губляться в новій обстановці, швидко знаходять друзів, прагне розширити коло своїх 50 знайомих, допомагає рідним і близьким, проявляє ініціативу в спілкуванні і здатний приймати рішення в складних і нестандартних ситуаціях.

Бали від 17 до 20 свідчать про високі професійні та організаторські тенденції. Це свідчить про те, що у цих людей є потреба в професійній та організаторській діяльності. Вони швидко орієнтуються в складних ситуаціях. Вони комфортно почуваються в нових колективах. Вони ініціативні. Самостійно приймають рішення. Вони відстоюють свою думку і готові приймати свої рішення. Люблять організовувати ігри та заходи.

4. Діагностика професійних потреб (за Л. Орловим)

5. Методика визначення навичок самоуправління у спілкуванні.

2.2. Діагностика професійної самосвідомості особистості студентів ЗВО

Терміни «професійні навички» та «професійна компетенція» часто вживаються без розрізнення, тобто як один і той самий, але вони дуже відрізняються. Професійні навички стосуються сфер успішної професійної діяльності, що ґрунтуються на засвоєних засобах і мовних стратегіях спілкування, підкріплених мовними навичками і мовною компетенцією. На відміну від професійних навичок, професійна компетентність визнається в сучасній освіті як інтегрований особистісний ресурс, що гарантує успішність професійної діяльності. Цей ресурс включає не лише 51 елемент, що вимірюється мовними тестами, а й інші елементи, які не входять до структури мовних тестів і не можуть бути виміряні за допомогою мовних тестів.

Студенти виявляють значний інтерес до власного «Я» і мають чітке уявлення про важливість своєї особистості. Вони демонструють доброзичливе ставлення до себе, прийняття своїх планів і бажань, а також емоційну згоду із

собою. Це включає безумовне прийняття себе навіть з усіма недоліками, що підкреслює високий рівень самоусвідомлення. У студентів спостерігається підвищена рефлексія, глибоке розуміння власних труднощів і адекватний образ «Я». Однак, попри розуміння своїх недоліків і помилок, вони не звинувачують себе за невдачі, що свідчить про здатність до самопробачення та емоційну стійкість.

Результати дослідження самостворення студентів-психологів 4 курсу зображені на рисунку 2.1.

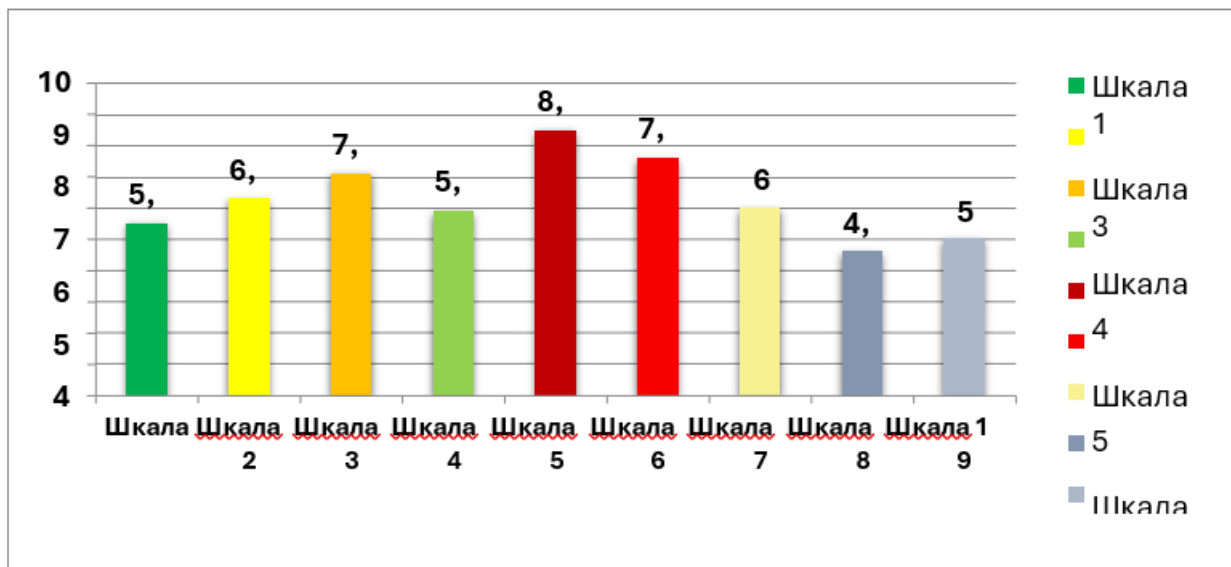

Рис. 2.1. Результати дослідження самостворення особистості студентів психологів 4 курсу

Примітка. Шкали вимірюють різні аспекти самосвідомості та самовідносин:

- Шкала 1 – відвертість
- Шкала 2 – самовпевненість
- Шкала 3 – самокерівництво
- Шкала 4 – дзеркальне «Я»
- Шкала 5 – самоцінність
- Шкала 6 – самоприйняття
- Шкала 7 – самоприхильність
- Шкала 8 – конфліктність
- Шкала 9 – самозвинувачення

З рисунку 2.1 видно, що студенти 4 курсу мають високі значення на шкалах 3 (самокерівництво), 5 (самоцінність) і 6 (самоприйняття), що свідчить про впевненість у своїх силах, позитивне ставлення до себе та здатність самостійно приймати рішення. Найнижчі значення спостерігаються на шкалах 8 (конфліктність) і 9 (самозвинувачення), що свідчить про низький рівень схильності до конфліктів і самокритики серед студентів.

Також видно, що середні значення для шкал 8 і 9 вказують на помірний рівень конфліктності та самозвинувачення, що свідчить про здатність студентів до самокритики, але без надмірного самозвинувачення.

В результаті, можна зробити висновок, що студенти психологи 4 курсу розуміють своє «Я» як внутрішню основу для особистісного розвитку та життєдіяльності. Вони вважають, що доля перебуває у їхніх руках, і мають чітке розуміння своїх внутрішніх спонук і цілей.

Порівняльний аналіз самоставлення студентів 4 і 6 курсів представлений на рисунку 2.2.

З рисунку 2.2 видно, що на четвертому курсі студенти мають найвищі показники за шкалою самооцінки (шкала 5), що свідчить про високий рівень самоцінності, а найнижчі показники — за шкалою конфліктності (шкала 8), що вказує на їхню низьку схильність до конфліктів. Це підтверджує, що студенти 4 курсу мають високий рівень позитивного ставлення до себе і, водночас, демонструють низьку схильність до емоційних зіткнень або внутрішніх суперечок, що є важливою складовою професійної самосвідомості психологів.

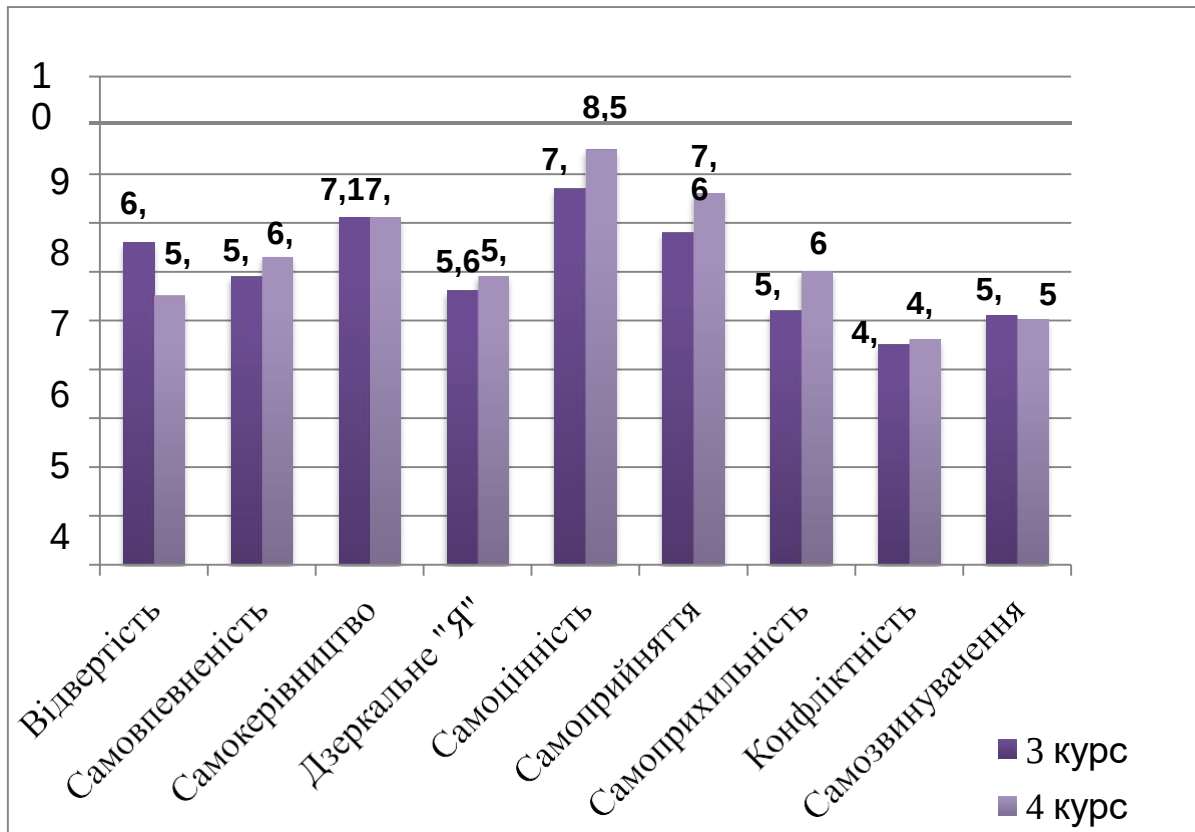

Рис.2.2.Самоставлення особистості студентів психологів 4 і 6 курсів

Зміна афективно-ціннісного компонента самоприйняття, що спостерігається на цьому курсі, вказує на значну еволюцію в уявленнях студентів про себе. Це може бути пов'язано з підвищенням професійної ідентичності, що характерно для студентів старших курсів, які активно працюють над розвитком своїх професійних якостей.

На третьому етапі дослідження, яке включало анкетування 20 студентів 4 та 6 курсів для визначення рівня розвитку професійної самосвідомості за методикою А.В. Губанова та Р.А. Гайнулліна, результати підтвердили загальні тенденції розвитку професійної ідентичності серед підлітків. Ці результати детальніше відображені на рисунках 2.3-2.9.

Загальний висновок з аналізу таких даних вказує на те, що у студентів 4 курсу значно розвивається професійна самосвідомість, що допомагає їм зрозуміти свою роль як майбутніх фахівців і готуватися до вступу у професійну практику.

На рисунку 2.3 показано рівень розвитку професійної ідентичності у студентів третього курсу спеціальності «психологія».

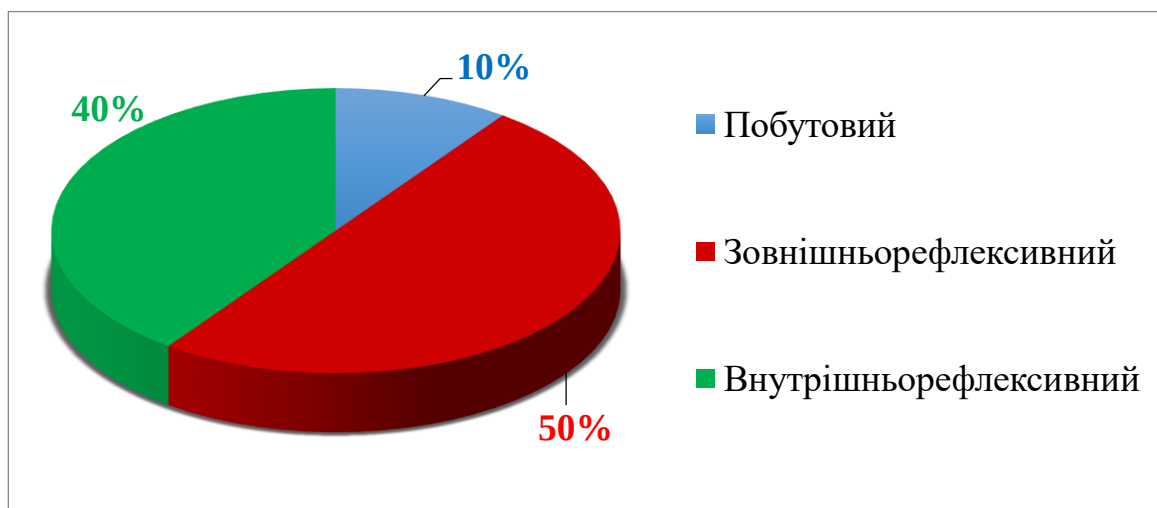

Рис. 2.3. Дослідження рівня розвитку професійної самосвідомості особистості студентів психологів 4 курсу

З рисунку 2.3 видно, що студенти-психологи третього курсу мають високий рівень зовнішньої рефлексивності у професійному самосприйнятті, що вказує на їх здатність оцінювати себе через призму сприйняття інших людей, зокрема колег, викладачів чи інших значущих осіб. Це може свідчити про те, що на цьому етапі навчання студенти орієнтуються на соціальні стандарти і вимоги професії, намагаються відповідати очікуванням та знаходяться під впливом соціальних норм, що є важливим етапом розвитку професійної ідентичності.

Водночас, низький рівень рефлексії у повсякденному житті може вказувати на те, що студенти не так активно аналізують себе поза професійною сферою або ж оцінюють себе менш критично у звичних ситуаціях, де соціальні норми можуть бути менш чітко визначеними. Це може також свідчити про певну невизначеність або нерозвиненість особистісного самосприйняття у неформальних контекстах.

У результаті, студенти третього курсу мають сильну орієнтацію на соціальні очікування та прагнення бути прийнятими в професійному середовищі. Їхня поведінка в значній мірі регулюється соціальними нормами, і вони активно порівнюють себе з іншими, що є частиною розвитку професійної самосвідомості.

Результати дослідження рівня розвитку професійної самосвідомості

студентів-психологів четвертого курсу, які відображені на рисунку 2.4, можуть продовжити і підтвердити ці тенденції, зокрема в контексті професійної зрілості та готовності до практичної роботи.

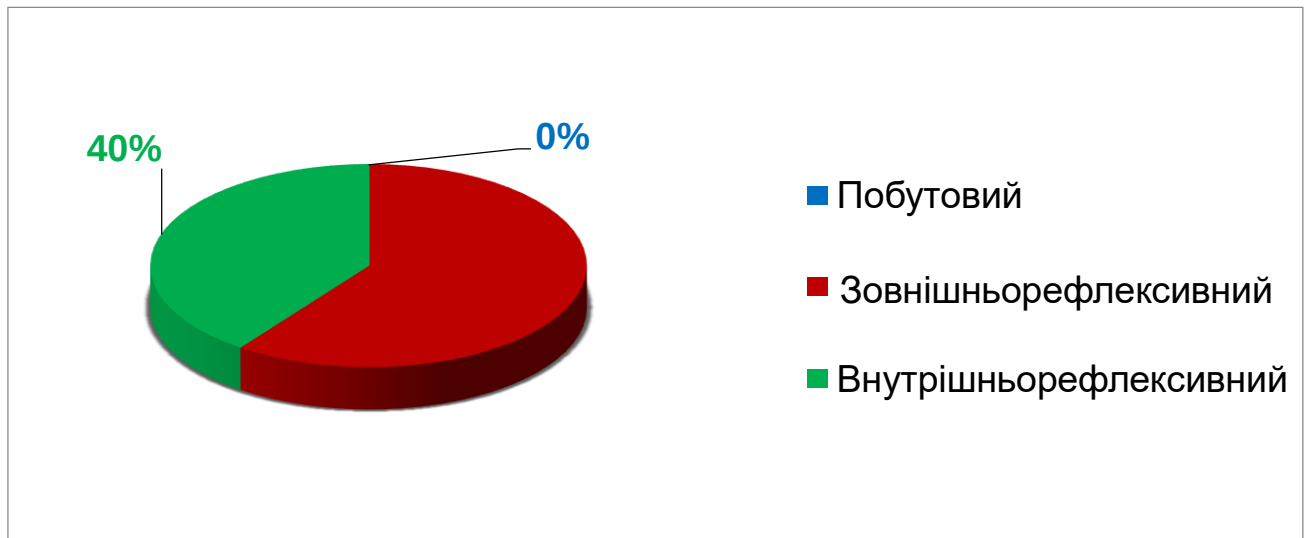

Рис. 2.4. Дослідження рівня розвитку професійної самосвідомості особистості студентів психологів 4 курсу

З рисунку 2.4 видно, що у студентів психологів четвертого курсу переважає зовнішньорефлексивний рівень професійної самосвідомості, що вказує на те, що більшість студентів оцінюють себе через призму поглядів інших, зокрема своїх однолітків чи викладачів. Це означає, що їх самосприйняття залежить від соціальних норм і очікувань, і вони намагаються відповідати цим стандартам. Важливішими для них є соціальні якості, такі як здатність працювати в колективі, комунікабельність та адаптивність, а не фізичні чи духовні якості. Таке зовнішнє орієнтування на соціум є характерним для цього етапу розвитку професійної самосвідомості, що підтверджує їх прагнення бути прийнятими у професійному середовищі та відповідати очікуванням оточення.

Це також означає, що студенти активно порівнюють себе з іншими, звертаючи увагу на те, як їх оцінюють у соціальному контексті. Вони намагаються пристосувати свою поведінку відповідно до того, як їх бачать інші, і їх внутрішнє «Я» часто залежить від зовнішніх вражень. Це є важливим етапом у розвитку професійної ідентичності, оскільки професіонали повинні

не тільки усвідомлювати себе як особистість, а й розуміти, як вони сприймаються іншими в контексті їх професійної діяльності.

Щодо побутового рівня самосвідомості, то він на цьому етапі не є поширеним серед студентів, що може свідчити про те, що вони більше зосереджені на зовнішніх оцінках і вимогах соціуму, а не на власних внутрішніх відчуттях або рефлексії щодо свого «Я» в повсякденному житті.

Рівні розвитку компонентів професійної самосвідомості студентів психологів четвертого курсу, які відображені на рисунку 2.5, дадуть більш детальну інформацію про розвиток різних аспектів їх професійної самосвідомості, таких як емоційна стабільність, усвідомлення професійних якостей і відповідальність за своє становлення як професіонала.

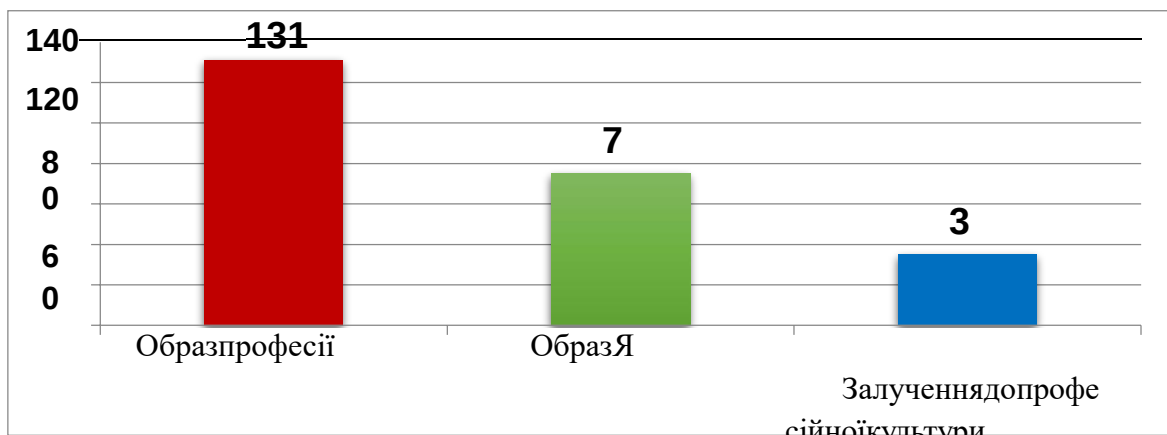

Рис. 2.5. Рівні розвитку компонентів професійної самосвідомості особистості студентів психологів 4 курсу

З рисунку 2.5 видно, що у студентів-психологів шостого курсу домінує «образ професії» над «Я-образом», що вказує на високий рівень усвідомлення ними своєї професійної ідентичності. Вони мають чітке уявлення про психологічну професію, її основні характеристики та вимоги, що важливо для формування професійної самосвідомості. Це означає, що у їхній свідомості професія психолога і її ключові аспекти стали більш значущими, ніж їхні власні уявлення про себе як особистість. Це може бути результатом інтенсивної професійної підготовки, практичної діяльності та глибокої інтеграції з професійною культурою.

Також на рисунку видно, що «Я-образ», який відображає особистісну

рефлексію і самовідчуття студентів, не є таким виразним, як «образ професії». Це може свідчити про те, що студенти більше зосереджені на розвитку професійних якостей, ніж на глибокому самоусвідомленні і аналізі свого особистісного «Я». Це може бути нормальним етапом професійного становлення, коли індивід намагається більше орієнтуватися на зовнішні аспекти професії, а не на внутрішнє «Я».

Крім того, на рисунку видно, що залученість студентів до професійної культури є низьким показником, що може свідчити про необхідність подальшого розвитку цієї складової професійної самосвідомості. Студентам важливо не лише усвідомлювати свою професійну роль, а й активно впроваджувати елементи професійної культури у своє життя, вивчаючи етичні норми, професійні практики та вміння інтегруватися в професійну спільноту.

Динаміка компонентів професійної самосвідомості студентів-психологів шостого курсу, представлена на рисунку 2.6, дасть детальніше уявлення про розвиток їхніх професійних якостей, їхнього емоційного ставлення до професії та рівня саморозуміння в контексті психологічної діяльності.

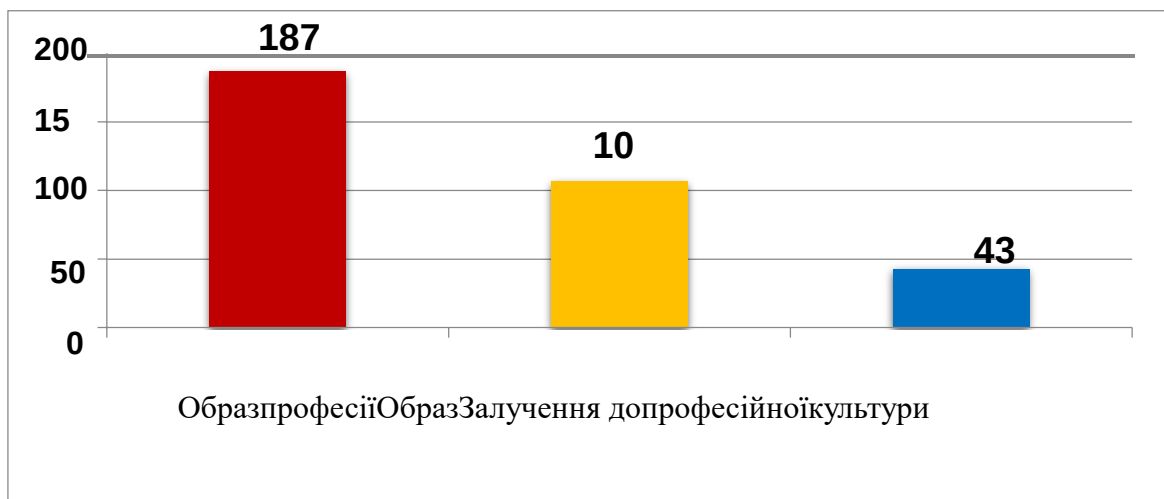

Рис. 2.6. Рівні розвитку компонентів професійної самосвідомості особистості студентів психологів 6 курсу

На малюнку чітко показано, що у студентів 4 курсу психології «образ професії» переважає над «Я-образом». Це свідчить про те, що для студентів професія психолога та професійно важливі якості більше представлені в їх свідомості, ніж уявлення про себе як особистість. Система уявлень про себе,

тобто «Я-образ», є лише частиною особистісної рефлексії. При цьому залучення до професійної культури має найнижчий рівень і потребує подальшого розвитку серед студентів цієї групи.

Аналіз рівня розвитку професійної самосвідомості, за результатами опитування, проведеного за методикою А.В. Губанова та Г.А. Гайнулліна, показано на малюнку 2.7.

Оцінюючи рівні розвитку професійної самосвідомості серед студентів 4 та 6 курсів, можна зазначити, що з часом у студентів спостерігається зростання як зовнішньорефлексивного, так і внутрішньорефлексивного рівнів. Одночасно спостерігається значне зниження побутового рівня, особливо серед студентів 4 курсу. Ці зміни відображені на рисунку 2.7.

Таким чином, можна зробити висновок про прогрес розвитку рефлексії професійної самосвідомості в процесі навчання студентів психології у вищих навчальних закладах.

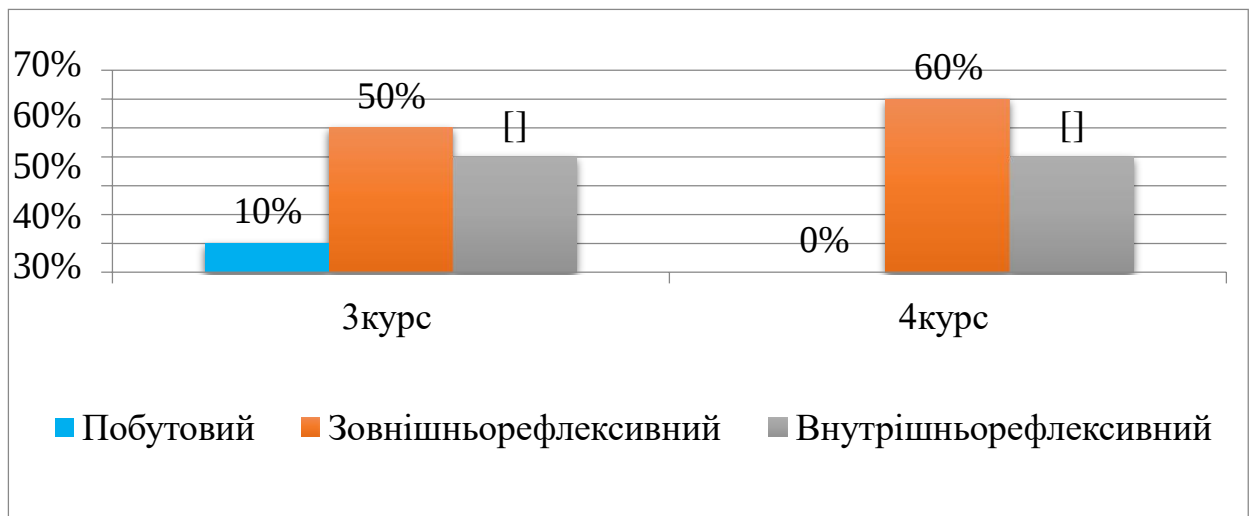

Рис. 2.7. Рівні розвитку професійної самосвідомості особистості студентів психологів ЗВО

Результати дослідження динаміки компонентів професійної самосвідомості і особистості (опитувальник А.В. Губанової, Г.А. Гайнулліної) представлені на рисунку 2.8.

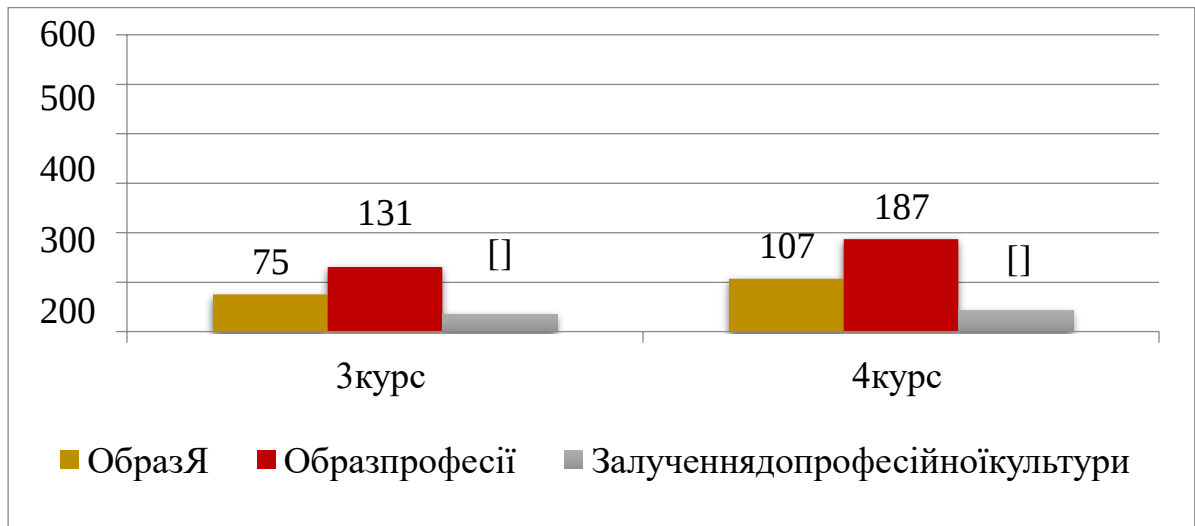

Рис.2.8.Результатидослідженнядинамікикомпонентівпрофесійноїсамосвідомостіособистості студентівпсихологівЗВО

Аналіз динаміки «образу професії» показує, що кількісно профіль зменшується на четвертому курсі і збільшується на шостому курсі. Отже, можна сказати, що когнітивний компонент професійної самосвідомості є більш розвиненим і більш сформованим на четвертому курсі, ніж на третьому.

Аналіз динаміки «Я-образу» також показує незначне кількісне зменшення профілю на четвертому курсі та збільшення на шостому курсі. Отже, можна сказати, що когнітивний компонент професійної самосвідомості на четвертому курсі є більш розвиненим і сформованим, ніж на третьому курсі.

З рисунку 2.8 видно, що рівень «причетності до професійної культури» на 4 курсі та 6 курсі майже однаковий, але на 6 курсі він вищий. Таким чином, простежується динаміка екзистенційного компонента професійної ідентичності. Отже, можна говорити про динаміку компонентів професійної ідентичності студентів-психологів від четвертого курсу до шостого:

- Когнітивний компонент професійної ідентичності більш виражений на шостому курсі даної вибірки;

- рівень розвитку показників «залученості до професійної культури», тобто екзистенційного компонента професійної ідентичності, має тенденцію

бути в кілька разів нижчим за показники когнітивного компонента.

- У студентів-психологів шостого курсу когнітивний компонент професійної самосвідомості є більш розвиненим, ніж показники екзистенційного компонента професійної ідентичності.

Когнітивний компонент професійного самоприйняття більш розвинений, ніж у студентів четвертого курсу.

Обсяг роботи на четвертому етапі проекту, орієнтованому на студентів-психологів четвертого курсу та студентів-психологів шостого курсу, становить

Проведено анкетування 20 досліджуваних з метою з'ясування їх ставлення до професії (модифікація методики «Асоціативний ореол професії» Є.О. Клімова). Результати опитування представлені на рисунках 2.9 - 2.14.

Очікувано, що величина ореолу зростає зі збільшенням ступеня залученості до професії та розширенням знань, пов'язаних з нею.

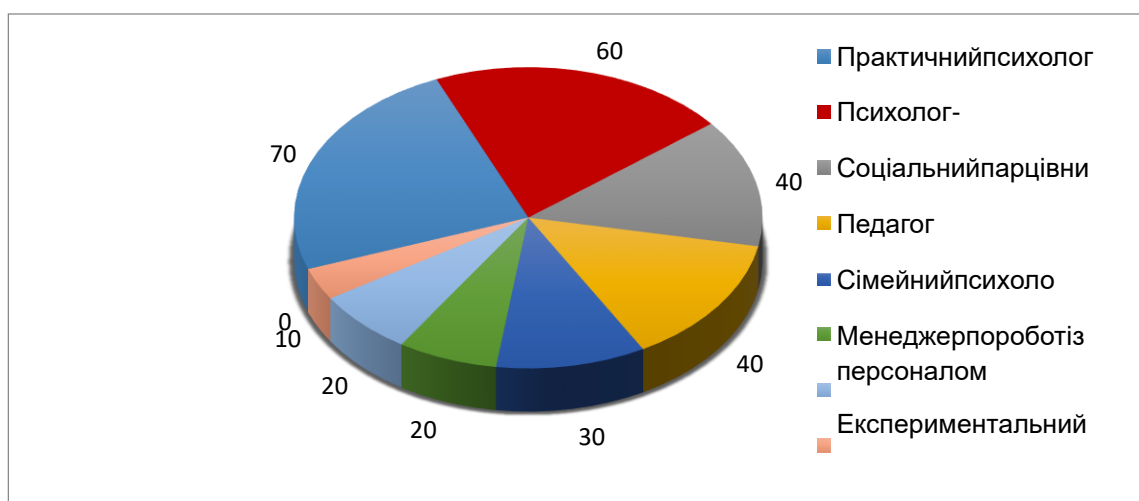

Рис.2.9. Асоціативний ореол професії студентів психологів 4 курсу

З рис. 2.9 видно, що студенти-психологи четвертого курсу класифікують себе як практичних та консультативних психологів, за ними йдуть соціальні працівники, вчителі та сімейні психологи. Також перераховані професії, основними обов'язками яких є психологія, управління людськими ресурсами, профорієнтація та право, такі як менеджер, експериментальний психолог та юридичний психолог.⁴ Для студентів четвертого курсу характерна відсутність класифікації галузі психології та, відповідно, відповідних професій. Основними

ознаками близькості між професіями, включеними до борони, є взаємодія з людьми, навчання, виховання та корекція.

Класифікація психологічної галузі є більш сформованою на 6-му році навчання, ніж на 4-му. Основними ознаками міжпрофесійної близькості, що увійшли до борони, є взаємодія з людьми, навчання, виховання, корекція, терапія та лікування, корекція, терапія та лікування.

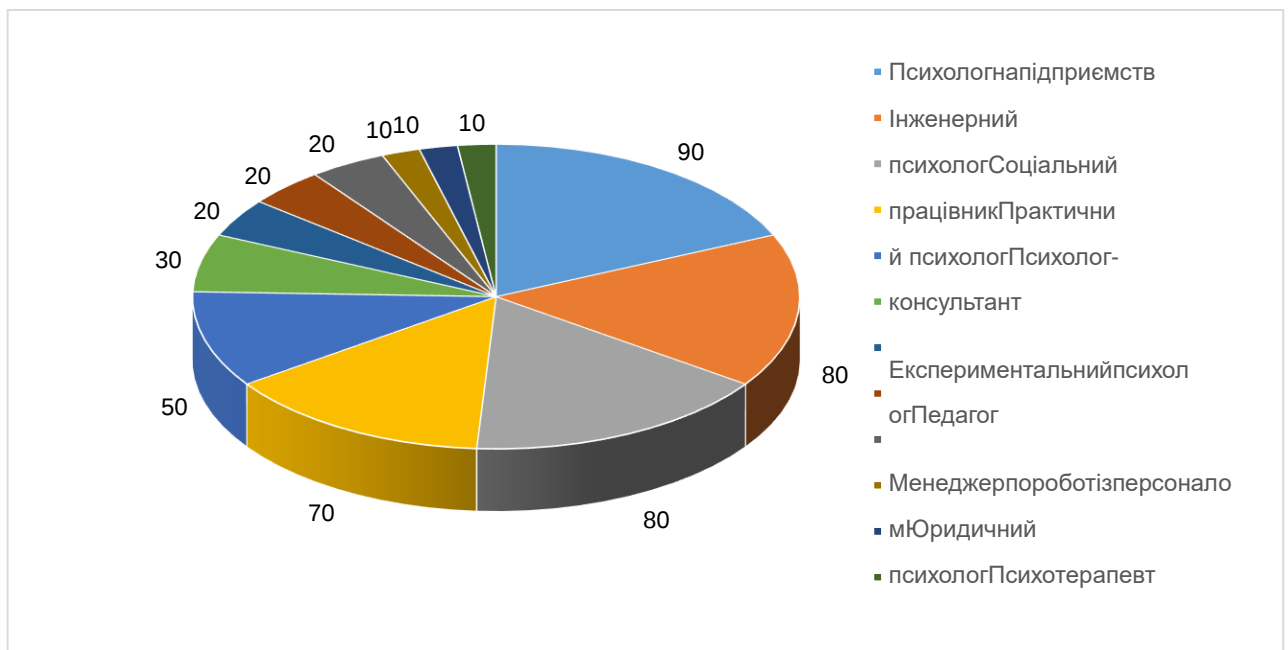

Рис.2.10. Асоціативний ореол професії студентів психологів 6 курсу

З рисунку 2.10 видно, що студенти-психологи шостого курсу переважно називали такі професії, як корпоративний психолог та інженерний психолог, далі йдуть соціальний працівник, практичний психолог, психолог-консультант, психолог-експериментатор, викладач та менеджер з управління персоналом. Вони також перерахували професії, основною діяльністю яких є психологія, допомога людям, дослідження, юриспруденція, управління та керівництво, наприклад, юридичні психологи, психотерапевти, фахівці з вирішення конфліктів та юристи.

Порівняно з 4 класом, у 6 курсі класифікація психологічної галузі є більш сформованою. Основними ознаками близькості між професіями, що увійшли до борони, є взаємодія з людьми, навчання, виховання, освіта, корекція, лікування та терапія.

На рис. 2.11 наведено результати опитування щодо професійно важливих якостей студентів-психологів четвертого курсу.

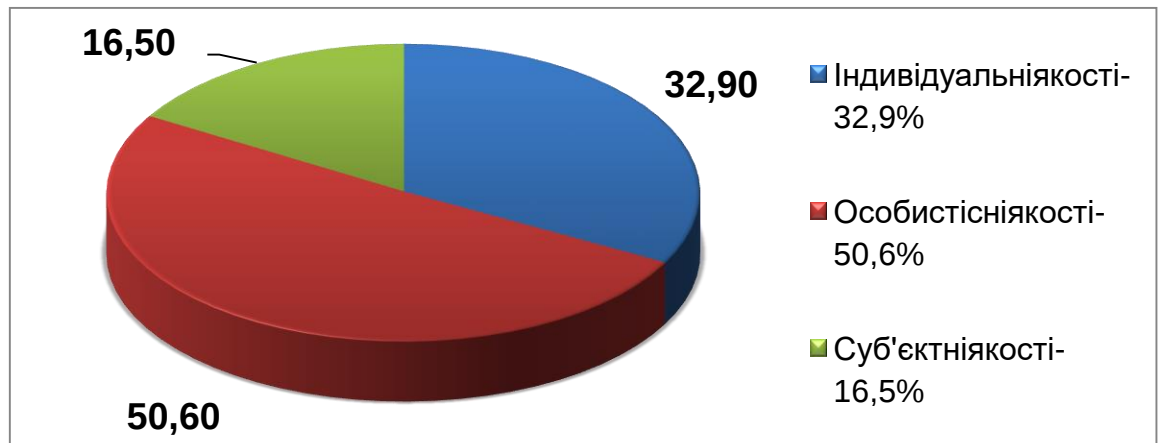

Рис.2.11.Професійно важливі якості студентів психологів 4 курсу

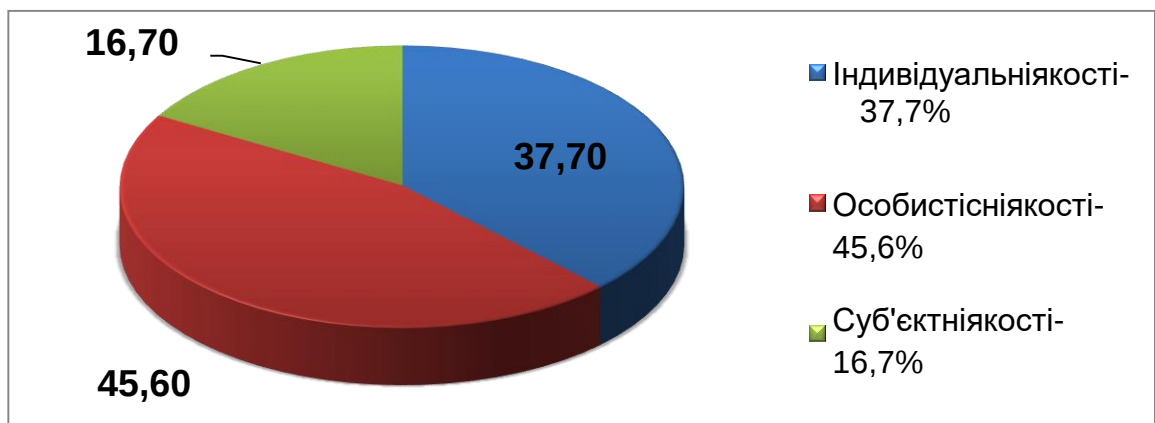

Рис.2.12.Професійно важливі якості студентів психологів 6 курсу

На малюнку 2.12 показані результати аналізу професійно важливих рис студентів 6 курсу психології. З діаграми видно, що для студентів цього курсу характерна тенденція надавати перевагу особистісним та індивідуальним якостям, а суб'єктивні якості ставити на останнє місце. Це свідчить про те, що на думку студентів, в основі діяльності психолога повинні бути соціальні цінності та цінності професії, постійне самовдосконалення, розвиток особистості, а також риси характеру та здобуті якості. Далі йдуть психофізіологічні характеристики, здібності та таланти, риси темпераменту, природні якості особистості. Останнє місце займають професійно-педагогічні

та практичні знання, а також вміння, що визначають професійну компетентність у вузькому сенсі.

Результати дослідження професійних навичок студентів 4 курсу психології наведено на малюнку 2.13.

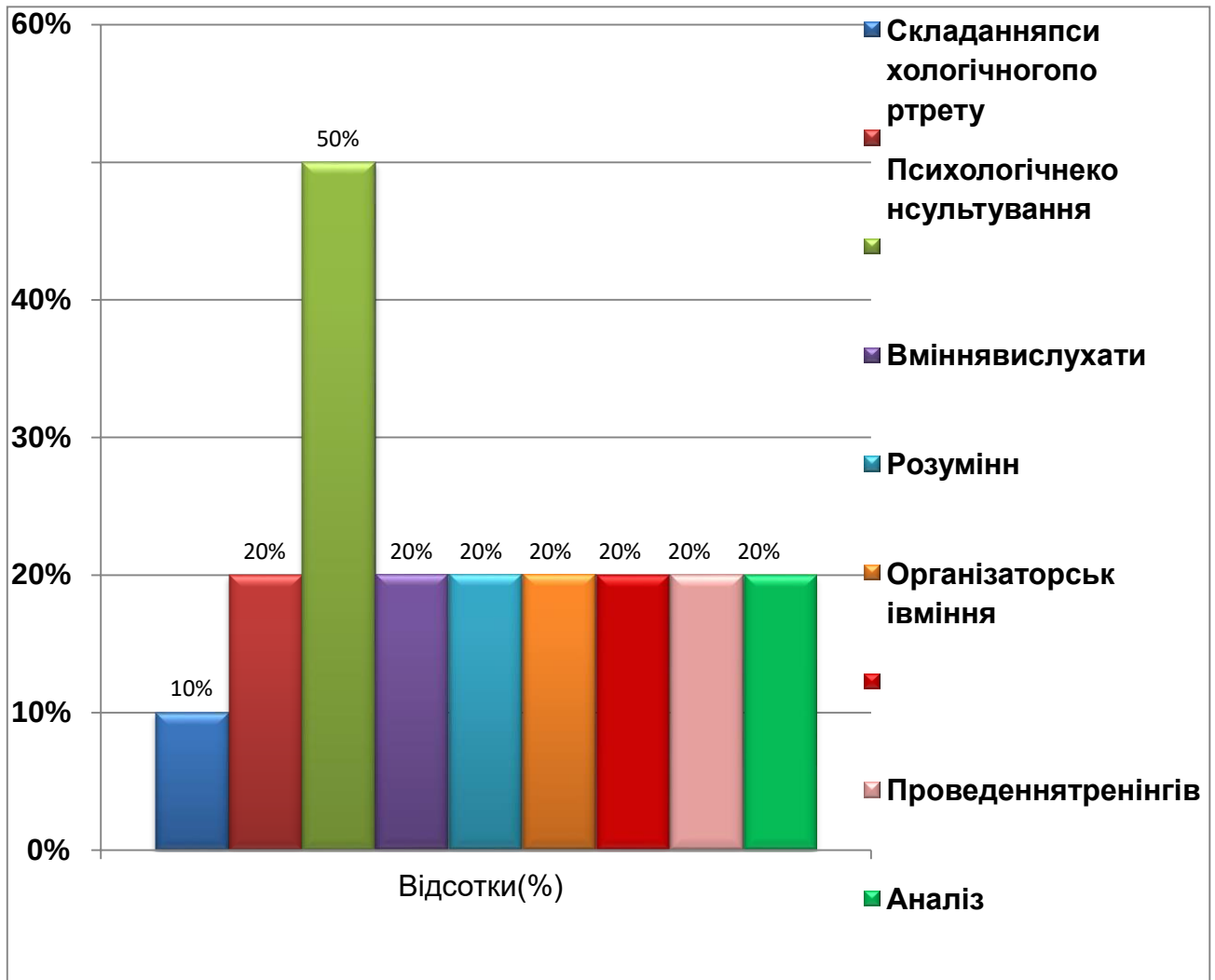

Рис.2.13.Професійні вміння студентів психологів 4 курсу

З діаграми видно, що студенти 4 курсу факультету психології визначили 9 основних вмінь, серед яких: складання психологічного портрету, психологічне консультування, психодіагностика, вміння вислухати, розуміння, організаторські вміння, спостереження, проведення тренінгів і аналіз. Ці вміння вже є наявними у третокурсників, зокрема, серед них найбільш розвиненими є психодіагностика, проведення тренінгів, вміння вислухати та організаторські здібності, які володіє більшість студентів.

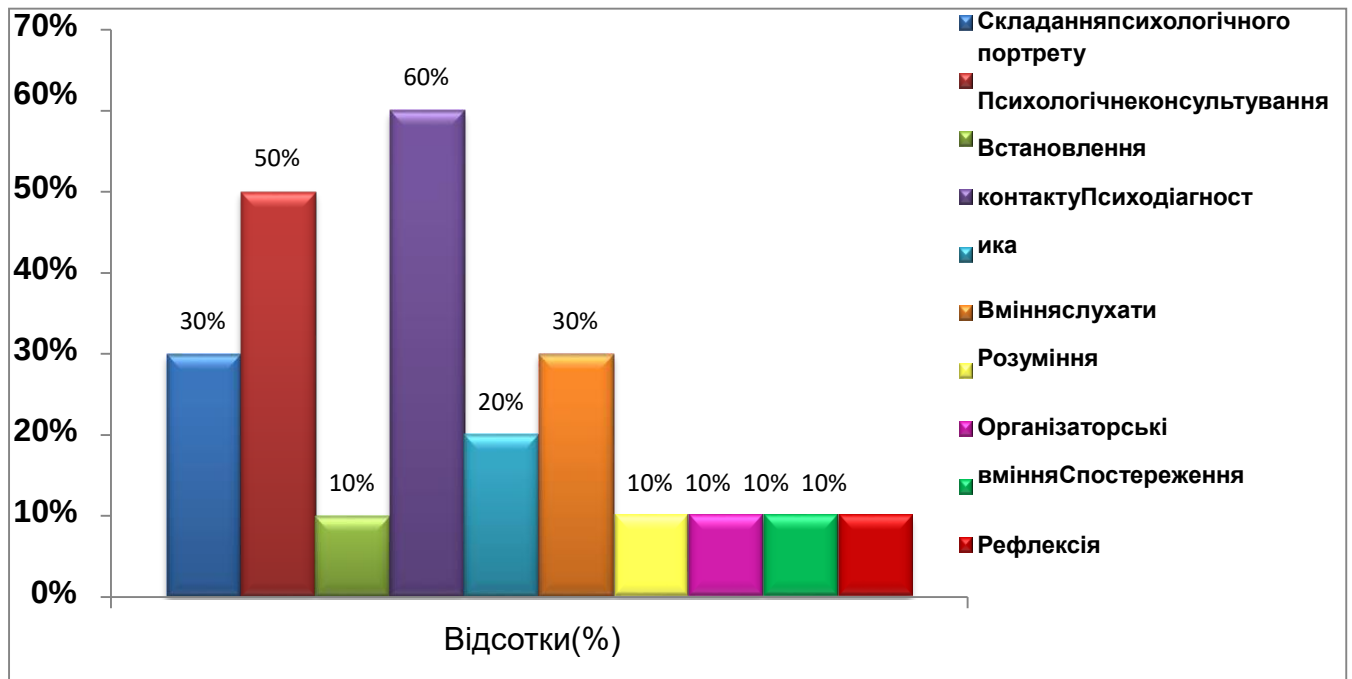

Рис.2.14.Професійні вміння студентів психологів 6 курсу

На рисунку 2.14 показано результати опитування щодо професійних навичок студентів-психологів шостого курсу, де представлено десять навичок, які перерахували студенти-психологи шостого курсу. Це навички, якими вже володіють студенти четвертого курсу, а найбільше студенти володіють навичками психологічної діагностики, психологічного консультування, вміння слухати та психологічної підтримки.

Отже, можна зробити висновок, що професійні навички студентів-психологів у цій вибірці покращилися як кількісно, так і якісно.

2.3 Соціально-психологічні умови розвитку професійної самосвідомості особистості студентів ЗВО

Соціально-психологічні умови розвитку професійної самосвідомості особистості студентів вищих навчальних закладів (ЗВО) є важливими факторами, що визначають ефективність формування професійних ідентичностей, кар'єрних орієнтацій і ціннісних установок. Професійна самосвідомість є складовою частиною загальної самосвідомості, яка охоплює усвідомлення особистістю свого професійного становища, місця в майбутній професії, а також власних можливостей і обмежень у професійному розвитку.

Однією з основних соціально-психологічних умов розвитку професійної самосвідомості є соціальний контекст, в якому студенти отримують освіту. Важливу роль у цьому контексті відіграють як безпосереднє соціальне оточення (студентська група, викладачі, наставники), так і ширше соціальне середовище (сім'я, друзі, професійне середовище). Взаємодія з іншими людьми, обмін досвідом та підтримка у навчальному процесі сприяють усвідомленню студентами своєї ролі в навчальній та професійній діяльності.

Важливим фактором є також внутрішній соціальний клімат в університеті, який визначається рівнем співпраці між студентами, відкритістю до обміну думками та досвідом, а також підтримкою інноваційних підходів до навчання та розвитку. Позитивний соціальний клімат стимулює студентів до розвитку впевненості в своїх силах і готовності до професійної діяльності.

Ще одним важливим аспектом є роль викладачів та наставників у розвитку професійної самосвідомості студентів. Викладачі мають значний вплив на формування професійних орієнтацій студентів, їхніх уявлень про майбутню кар'єру та професійні цінності. Важливо, щоб викладачі не лише передавали теоретичні знання, а й підтримували студентів у розвитку практичних навичок, формуванні професійної етики та критичного мислення. Підтримка з боку наставників і викладачів, а також можливість для студентів реалізовувати себе через наукову та практичну діяльність, має великий вплив на їхнє відчуття професійної самосвідомості.

Соціально-психологічні умови, пов'язані з сім'єю та особистим життям студента, також важливі для розвитку професійної самосвідомості. Сім'я відіграє ключову роль у формуванні базових цінностей, орієнтацій та уявлень про професійну діяльність. Підтримка родини може допомогти студентам подолати труднощі у навчанні та адаптуватися до професійних вимог. Окрім того, особисті риси студентів, такі як мотивація, рівень самоповаги, самооцінки, здатність до саморегуляції, значною мірою визначають процес розвитку їхньої професійної самосвідомості.

Крім того, важливими умовами є соціально-економічні фактори, зокрема доступ до ресурсів для навчання, можливості для стажування та практичної діяльності. Програми стажування, участь у різних студентських проектах, наукових конференціях та професійних заходах сприяють не лише розвитку професійних навичок, а й закріпленню професійної ідентичності. Практичний досвід студентів дозволяє їм отримати конкретне уявлення про вимоги майбутньої професії, розвинути самовизначення та почуття відповідальності за своє професійне становлення.

Значення також мають соціально-психологічні фактори, що пов'язані з інтернаціоналізацією освіти та глобалізацією ринку праці. Для студентів важливо розуміти, як їхня освіта співвідноситься з міжнародними стандартами та вимогами глобального ринку праці, оскільки це дає можливість краще зорієнтуватися у власній професійній траєкторії. Інтернаціоналізація навчальних програм і участь у міжнародних освітніх проектах допомагають студентам розширити своє уявлення про професію, відкрити нові можливості для професійного зростання.

Таким чином, соціально-психологічні умови розвитку професійної самосвідомості студентів є багатограними і залежать від множини факторів, зокрема соціального оточення, сім'ї, викладачів, університетського середовища, економічних можливостей та глобальних тенденцій. Розуміння цих умов дозволяє створити ефективні механізми підтримки розвитку професійної самосвідомості студентів у рамках вищої освіти, забезпечуючи таким чином успішну адаптацію до професійної діяльності після завершення навчання.

Висновки до другого розділу

Аналізуючи результати дослідження динаміки професійної свідомості практичних психологів, можна зробити кілька ключових висновків.

По-перше, важливо враховувати, що професійна свідомість психолога є динамічним і змінним явищем, яке піддається впливу різних факторів, таких як досвід роботи, освіта, самосвідомість, внутрішні конфлікти та зміни в професійних стандартах і підходах.

По-друге, важливо враховувати, що розвиток професійної свідомості є поступовим і постійним процесом, який відбувається протягом усього професійного шляху. Він потребує постійного навчання, самовдосконалення та рефлексії над власною діяльністю.

По-третє, результати дослідження можуть допомогти в розробці програм професійного навчання та підвищення кваліфікації для психологів, спрямованих на покращення їхньої професійної практики та ефективності в роботі з клієнтами.

Узагальнюючи, дослідження динаміки професійної свідомості практичних психологів є важливим кроком у розумінні та підтримці їхнього професійного розвитку. Воно дозволяє виявити сильні та слабкі сторони їхньої роботи, а також визначити шляхи подальшого вдосконалення для досягнення вищих стандартів у психологічній практиці.

РОЗДІЛ 3. ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ САМОСВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ ЗВО

3.1. Аналіз результатів дослідження динаміки професійної самосвідомості та ставлення до обраної професії студентів-психологів

За даними, отриманими за методикою діагностики професійних навичок студентів четвертого курсу, можна зробити висновок, що вони знаходяться на середньому рівні, що показано на таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Аналіз результатів дослідження динаміки професійної самосвідомості та ставлення до обраної професії студентів-психологів

	Опитувальник комунікативної толерантності В. В. Бойко	Діагностика комунікативного контролю (М. Шнайдер)	Тест «Оцінка комунікабельності та організаторських здібностей»	Діагностика потреби у спілкуванні (за Ю.Л. Орловим)	Методика на визначення здатності до самоуправління у спілкуванні
4 курс	14, <u>%</u> , 60, <u>%</u> ,26 <u>%</u>	15, <u>%</u> ,65, <u>%</u> , 20 <u>%</u> -	12, <u>%</u> ,60, <u>%</u> , 20, <u>%</u> ,8 <u>%</u>	15, <u>%</u> , 60, <u>%</u> , 20 <u>%</u>	15, <u>%</u> ,60, <u>%</u> , 20 <u>%</u>
6 курс	15, <u>%</u> , - 60, <u>%</u> ,25 <u>%</u>	17, <u>%</u> ,63, <u>%</u> , - 20 <u>%</u> -	17, <u>%</u> ,63, <u>%</u> , - 15, <u>%</u> ,5 <u>%</u>	15, <u>%</u> , 60, <u>%</u> , 25 <u>%</u>	17, <u>%</u> ,65, <u>%</u> , 18 <u>%</u>

За результатами емпіричного дослідження було виявлено, що у студентів психологів 4 та 6 курсів рівень професійних вмінь практично ідентичний, таким чином ми можемо зробити висновок, що розвиток професійних вмінь починає з першого курсу, до 4 йде розвиток, далі підвищення в комунікації.

Аналіз результатів дослідження рівня розвитку самосвідомості психологів-практиків допоміг виявити різноманітні аспекти їхньої професійної компетентності та особистісного зростання.

- Розуміння власних мотивацій та цілей. Психологи-практики здатні аналізувати свої мотивації у виборі психологічної професії, розуміти свої професійні цілі та очікування.

- Рівень рефлексії та самоаналізу. Психологи-практики шостого курсу здатні об'єктивно оцінювати свої сильні та слабкі сторони, розуміти свої проблеми та недоліки, а також активно працювати над їх вдосконаленням.

- Глибина та широта професійних знань. Дослідження виявило рівень засвоєння психологічних теорій та практичних методик, які є важливими для успішного виконання роботи практичним психологом.

- Психологи-практики мають високий рівень емпатії та співпереживання, що дозволяє їм ефективно взаємодіяти з клієнтами та розуміти їхні потреби та проблеми.

Аналіз результатів дослідження рівня розвитку самосвідомості психологів-практиків слугував важливим інструментом для розробки програм професійного розвитку та підвищення кваліфікації, спрямованих на підтримку їхнього особистісного та професійного зростання.

За результатами, представленими на рисунку 2.15, можна зробити такі висновки щодо рівня професійної компетентності студентів шостого курсу: 63% студентів мають середній рівень, 17% демонструють низький рівень, 15% досягають високого рівня, а лише 5% характеризуються дуже високим рівнем професійної компетентності.

Ці показники свідчать про переважання середнього рівня серед студентів, що може вказувати на необхідність додаткових заходів для підвищення професійної підготовки, особливо для збільшення частки студентів із високим і дуже високим рівнями компетентності.

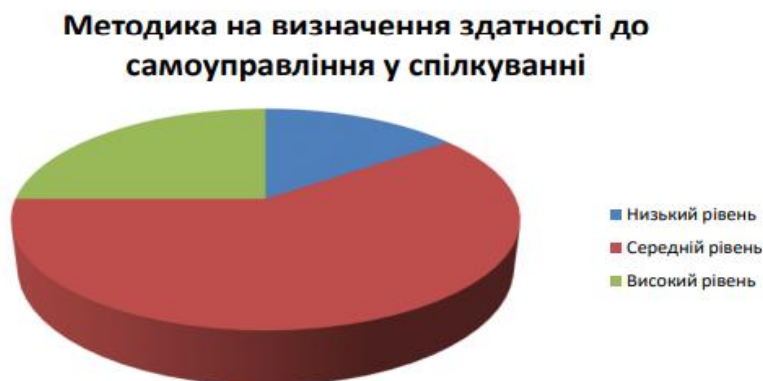

Рис. 3.1. Результати дослідження студентів 6-го курсу з методики на визначення здатності до самоуправління у спілкуванні

Результати, наведені на рисунку 2.15, свідчать про те, що в 6 курсі середній рівень професійної компетентності становить 60%, 25% мають високий рівень і 15% - низький рівень професійної компетентності.

Таким чином, дані емпіричного дослідження з учнями шостих курсів свідчать про те, що більшість учнів мають середній рівень професійної компетентності, який характеризується середнім рівнем професійних проявів, а методика визначення компетентності самоменеджменту у спілкуванні.

Методика визначення самоменеджмент-компетентності у спілкуванні:

-Низький рівень. Такі особи прагнуть контактувати з людьми, вміють постояти за себе, але їхній потенціал не дуже стійкий. Потрібна подальша виховна робота для формування та розвитку цих якостей особистості. Проте професійні та організаторські здібності суб'єкта перебувають на високому рівні. Вони не губляться в новій обстановці, швидко знаходять друзів, прагнуть розширити коло знайомств, допомагають рідним і близьким, проявляють ініціативу в спілкуванні, здатні приймати рішення в складних і нестандартних ситуаціях. Результати для 4 класу представлені нижче.

Таблиця 3.2

Результати оцінювання професійних навичок учнів 4 курсу

	Опитувальник комунікативної толерантності В. В.Бойко	Діагностика комунікативного контролю (М. Шнайдер)	Тест «Оцінка комунікабельності та організаторських здібностей»	Діагностика потреби у спілкуванні (за Ю.Л. Орловим)	Методика на визначення здатності до самоуправління у спілкуванні
Низький рівень	14%	15%	12%	15%	15%
Середній рівень	60%	65%	60%	60%	60%
Високий рівень	26%	20%	20%	20%	20%
Дуже високий рівень	---	---	8%	---	---

Найбільш значущий середній рівень свідчить про те, що більшість респондентів знаходяться на середньому рівні професійної компетентності четвертокурсників. Результати емпіричного дослідження показали, що за результатами психолого-педагогічного експерименту 15% респондентів мають низький рівень професійної компетентності, 60% - середній рівень професійної компетентності та 20% - високий рівень професійної компетентності.

У переліку типів навичок професійність посіла друге місце серед 553 найкращих компетенцій, отримавши 73%. Більше того, понад 40% цих компетенцій тією чи іншою мірою відображають комунікативний аспект діяльності людини.

Самоставлення особистості практичних психологів є складним і багатогранним процесом, що включає в себе формування ідентичності, цінностей, мотивів, поглядів та психологічних характеристик, які визначають їх як професіоналів. Особистість практичного психолога формується під впливом різних чинників, таких як освіта, досвід роботи, внутрішні конфлікти, соціальне середовище, а також власні внутрішні якості та риси.

Практичні психологи активно працюють над розвитком своєї особистості, щоб стати більш компетентними та ефективними фахівцями. Вони вдосконалюють свої навички спілкування, вивчають нові методи та підходи у роботі з клієнтами, розвивають емпатію та здатність до співпереживання.

Особистість практичного психолога має бути гнучкою та адаптивною, здатною працювати з різними людьми та ситуаціями. Вона повинна володіти високим рівнем етичних принципів та професійних стандартів, що дозволяє забезпечувати конфіденційність та повагу до клієнтів. Розвиток особистості практичного психолога – це постійний процес, який вимагає самовдосконалення, самокритики та відкритості до нових досвідів і знань. Тільки шляхом постійного розвитку та росту психолог може стати більш компетентним та успішним у своїй професійній діяльності.

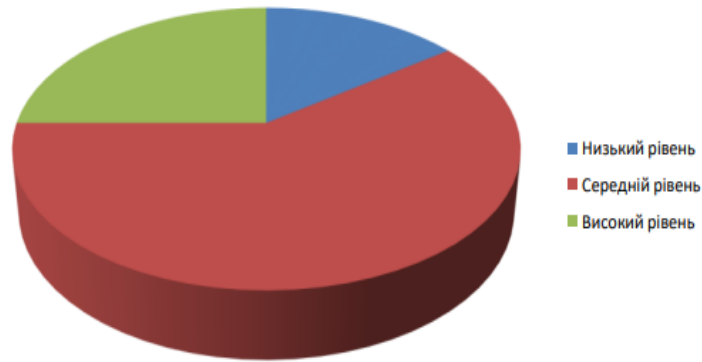

Рис. 3.2. Результати дослідження студентів 6-го курсу з опитувальнику професійної толерантності В.В. Бойко

За результатами, зображеними на рисунку 3.16, можемо бачити, що на шостому курсі є 60% середнього рівня професійної компетентності та 25% високий рівень, 15% низький рівень.

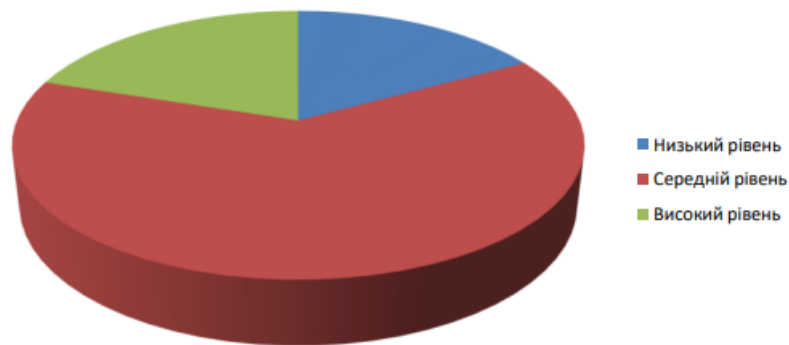

Рис. 3.3. Результати дослідження студентів 6-го курсу з діагностики професійного контролю (М. Шнайдер)

За результатами, зображеними на рисунку 2.17, можемо бачити, що на шостому курсі є 63% середнього рівня професійної компетентності та 20% високий рівень, 17% низький рівень.

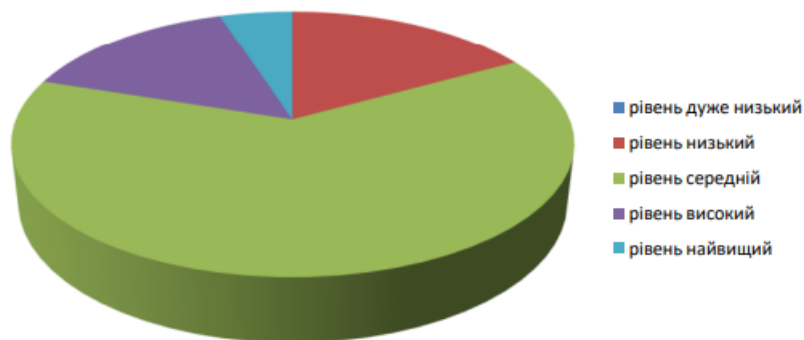

Рис. 3.4. Результати дослідження студентів 6-го курсу з тесту «Оцінки комунікабельності та організаторських здібностей»

У вимірах сучасного психологічного обліку великої ролі відводиться розвитку професійних компетентностей у фахівців, особливо у практичних психологів. Однією із ключових складових успішної професійної практики в галузі психології є здатність ефективно взаємодіяти з клієнтами, колегами та іншими учасниками психологічного процесу. У цьому контексті, розгляд аспектів розвитку професійних компетентностей стає важливим завданням, яке має не лише наукове, але й практичне значення [7].

Практичні психологи, працюючи в різноманітних соціальних та професійних контекстах, зіштовхуються із завданням ефективно взаємодіяти з клієнтами, створюючи довіру та взаєморозуміння. Враховуючи динаміку сучасного світу, де комунікація стає складнішою через використання різноманітних технологій, важливо розуміти, як розвивати та вдосконалювати ці ключові навички.

У даному дослідженні, ми спробуємо проаналізувати та визначити фактори, що впливають на розвиток професійних компетентностей практичних психологів. Висвітliamo теоретичні аспекти та емпіричні дослідження, спрямовані на розкриття цього питання, та надамо психолого-педагогічні рекомендації для ефективного розвитку цих навичок у психологічній практиці [4, с. 70 – 73].

Розвиток професійних компетентностей є критично важливим завданням для практичних психологів, оскільки ефективна взаємодія з клієнтами та іншими фахівцями має значущий вплив на результативність їхньої роботи.

Нижче наведені психолого-педагогічні рекомендації для розвитку професійних компетентностей практичних психологів:

1. Тренування активного слухання. Зосереджене та емпатичне слухання є основною складовою професійної компетентності. Практичні психологи повинні розвивати навички уважного слухання, де вони демонструють зацікавленість, ставлять уточнюючі питання та виявляють розуміння почутого.

2. Адаптація до індивідуальних потреб, що формує здатність адаптувати стиль комунікації до різних клієнтів є важливою. Практичний психолог повинен

розуміти, що кожна особистість вимагає індивідуального підходу, та вміти ефективно взаємодіяти з різними типами особистостей.

3. Розуміння та використання невербальних сигналів може покращити ефективність комунікації. Психологи повинні бути свідомі свого тіла, жестикуляції та міміки, а також вміти аналізувати подібні сигнали від клієнтів.

4. Використання різних видів мовленнєвої діяльності. Важливо володіти різними видами мовленнєвої діяльності, такими як ведення бесід, ведення презентацій, написання звітів тощо. Збалансований розвиток цих навичок полегшить взаєморозуміння та взаємодію.

5. Враховуючи те, що практичні психологи часто працюють в команді, важливо навчитися ефективно співпрацювати з колегами. Розуміння та повага до різних точок зору сприяють конструктивному обміну ідеями та вирішенню завдань.

6. Постійне професійне самовдосконалення. Комунікативні навички можна постійно вдосконалювати. Участь у тренінгах, курсах та майстер-класах щодо професійних технік дозволить практичним психологам розвивати свої здібності.

7. Впровадження групових технік, серед яких організація групових сесій, де практичні психологи взаємодіють та вирішують спільні завдання.

8. Тренінг у вирішенні конфліктів полягає в наданні можливостей для навчання ефективним стратегіям вирішення конфліктів та використанні реальних кейсів та ситуацій для тренування навичок вирішення непорозумінь.

9. Культура зворотного зв'язку заохочує стимулювати відкрите обговорення та обмін враженнями після проведених сесій.

10. Розвиток критичного мислення проходить через заохочення аналізу та оцінку інформації в ході комунікації з клієнтами.

Розвиток професійних компетентностей є постійним процесом, що вимагає уваги та самовдосконалення. Застосування цих рекомендацій допоможе практичним психологам покращити якість взаємодії з клієнтами [4, с. 73].

Отже, дослідження підкреслює важливість розвитку професійних компетентностей у практичних психологів як ключового фактору їхньої успішної професійної діяльності. Зазначаючи сучасні тенденції взаємодії та комунікації в суспільстві, стає очевидним, що здатність висловлювати думки чітко, емпатія, адаптація до різних ситуацій та аудиторій є критично важливими аспектами психологічної професії.

3.2. Програма розвитку професійної самосвідомості особистості студентів ЗВО

Програма розвитку професійної самосвідомості особистості студентів вищих навчальних закладів є важливим елементом системи освіти, що допомагає майбутнім фахівцям сформувати чітке уявлення про свою професійну ідентичність, зрозуміти цінності та орієнтири своєї кар'єри, а також розвинути навички саморефлексії, необхідні для успішної адаптації до професійного середовища.

Метою програми є сприяння розвитку професійної самосвідомості студентів ЗВО через формування в них цілісного уявлення про власну професійну роль, розуміння соціальних і моральних аспектів професії, а також розвиток особистісних і професійних компетенцій, що необхідні для успішної кар'єрної діяльності в умовах змінюваного ринку праці.

Завдання програми:

- Підвищення рівня самосвідомості студентів щодо їхньої професійної ідентичності.
- Формування у студентів умінь аналізувати власний досвід, оцінювати свої сильні й слабкі сторони.
- Розвиток вміння ставити професійні цілі та шляхи їх досягнення.
- Сприяння саморефлексії через взаємодію з іншими студентами, викладачами та фахівцями з обраної сфери.

- Підвищення мотивації до професійного розвитку та самовдосконалення.

Програма складається з трьох основних етапів: діагностика рівня професійної самосвідомості, навчально-виховна діяльність і рефлексія результатів.

3.1. Діагностика рівня професійної самосвідомості:

На початковому етапі програми проводиться діагностика рівня професійної самосвідомості студентів за допомогою анкети, тестів та інтерв'ю. Це дозволяє виявити рівень усвідомленості студентами своєї майбутньої професії, їхні професійні орієнтації та ціннісні установки. Також на цьому етапі оцінюються рівень мотивації до професійного розвитку, самооцінка та рівень саморегуляції, а також ставлення до майбутньої професійної діяльності.

3.2. Навчально-виховна діяльність:

Навчально-виховна діяльність спрямована на розвиток професійної самосвідомості студентів через спеціально організовані заняття, тренінги, семінари та майстер-класи. Основні напрями навчання включають:

Студенти вчаться ставити та досягати професійних цілей, планувати кар'єрний розвиток, розуміти власні потреби та орієнтуватися на майбутні професійні виклики.

Розвиток вміння аналізувати свої сильні та слабкі сторони, оцінювати власний досвід та вплив зовнішніх факторів на професійний розвиток. Студенти вчаться ставити перед собою реалістичні цілі та розвивати навички критичного мислення щодо власної професійної діяльності.

Студенти знайомляться з психоемоційними аспектами професії, розвивають емоційну стійкість, стресостійкість, комунікативні навички та здатність до ефективної взаємодії з колегами та клієнтами.

Особлива увага приділяється морально-етичним нормам і цінностям, які повинні бути притаманні професіоналу. Студенти вивчають основи професійної етики, розглядають етичні дилеми та можливі шляхи їх вирішення.

Важливою частиною програми є інтеграція теоретичних знань з практичними навичками. Студенти беруть участь у практиках, стажуваннях, волонтерських проектах, що дає їм можливість застосувати свої знання на практиці, розвиваючи професійні навички та адаптуючись до реальних умов професійної діяльності.

3.3. Рефлексія результатів:

На цьому етапі студенти оцінюють власні досягнення та зміни в професійній самосвідомості. Проводяться індивідуальні та групові рефлексивні заняття, на яких студенти аналізують свої досягнення, успіхи та невдачі, визначають подальші напрямки розвитку та формулюють нові цілі. Також на цьому етапі використовуються методи групової динаміки для оцінки взаємодії студентів у колективі, що також впливає на їхнє професійне становлення.

Програма реалізується за допомогою таких методів:

- Заняття, спрямовані на розвиток ключових компетенцій, таких як комунікативні навички, управління емоціями, саморегуляція та стресостійкість.
- Використання реальних або змодельованих ситуацій для розвитку критичного мислення та вміння приймати рішення.
- Практичні заняття, які допомагають студентам розвивати професійні навички.
- Спілкування з викладачами та фахівцями для допомоги в професійному самовизначенні та розв'язанні індивідуальних питань.
- Обговорення важливих питань професійної діяльності, етики та соціальних аспектів професії.

Ефективність програми оцінюється на основі зворотного зв'язку від студентів, їхніх досягнень у розвитку професійної самосвідомості, а також на підставі результатів тестувань і самооцінок, проведених на початку та в кінці програми. Оцінка включає також аналіз практичних результатів, таких як участь у стажуваннях, розробка професійних планів та змін у кар'єрних орієнтаціях.

Висновки до розділу 3

Теоретичний аналіз та емпіричні дослідження підтверджують, що розвиток професійних навичок є процесом, який можна активно впливати та вдосконалювати протягом усього життя. Враховуючи різноманіття ситуацій та індивідуальних особливостей клієнтів, практичні психологи повинні бути готові адаптувати свій стиль комунікації для досягнення оптимальних результатів.

На підставі аналізу, пропонуємо психолого-педагогічні рекомендації, які включають в себе проведення тренінгів та семінарів з професійних навичок, стимулювання взаємодії з колегами для обміну досвідом, а також постійне самовдосконалення через вивчення нових методик та технік.

Отже, зрозуміння та розвиток професійних компетентностей у психологічній практиці є важливою передумовою для вдосконалення якості психологічного консультування та підвищення професійного стандарту в сфері психології.

Програма розвитку професійної самосвідомості студентів ЗВО є важливим інструментом для формування майбутніх фахівців, здатних до ефективної професійної діяльності, саморегуляції та постійного розвитку. Вона дає можливість студентам не лише отримати професійні знання, але й сформувати стійке усвідомлення своєї ролі у професійній діяльності, розвинути необхідні навички для успішної кар'єри.

ВИСНОВКИ

У ході проведеного дослідження було детально розглянуто основні аспекти поняття «професійна самосвідомість» та визначено фактори, які впливають на її розвиток серед студентів вищих навчальних закладів. Професійна самосвідомість є внутрішнім усвідомленням студентом себе як майбутнього спеціаліста в обраній галузі, включаючи не лише знання та навички, але й розуміння своєї ролі, місця в професії, а також кар'єрних цілей та перспектив. Вона охоплює такі компоненти, як самооцінка у професійному контексті, мотивація до професійного розвитку, відповідальність, а також здатність до рефлексії своєї діяльності, що сприяє успішній адаптації до змінюваних вимог професії.

Теоретичні засади формування професійної самосвідомості в системі вищої освіти підкреслюють складність цього процесу, який передбачає взаємодію академічних дисциплін, практичних навичок та емоційно-соціальних аспектів. Професійна самосвідомість формується через інтеграцію теоретичних знань, практичних умінь та досвіду, що дозволяє студентам не лише зрозуміти вимоги професії, а й засвоїти необхідність співпраці у команді та дотримання етичних стандартів.

До основних факторів, що впливають на розвиток професійної самосвідомості студентів у процесі навчання у вищих навчальних закладах, відносяться як індивідуальні характеристики самих студентів (особистісні риси, мотивація, здатність до рефлексії), так і соціально-психологічне середовище навчального закладу. Наставництво, професійні настанови викладачів, якість навчальних програм, їх взаємодія з практичною діяльністю, а також взаємодія студентів з одногрупниками та викладачами відіграють важливу роль у формуванні професійної самосвідомості.

Зміни у професійній самосвідомості студентів на різних етапах навчання є досить помітними. На початкових етапах студенти часто стикаються з непевністю щодо своїх професійних цілей та можливостей розвитку. Однак через навчання, практичні заняття та здобутий досвід формується чіткіше розуміння своєї професійної ролі та особистих сильних сторін. До завершення навчання студенти, як правило, вже мають чітке уявлення про те, як вони можуть реалізувати себе в професії, а також визначають необхідні навички для подальшого розвитку кар'єри.

Для оптимізації процесу формування професійної самосвідомості серед студентів вищих навчальних закладів рекомендується впроваджувати комплексний підхід, що включає методи, які сприяють рефлексії та підтримці студентів у їхньому кар'єрному розвитку. Викладачам рекомендується активно використовувати техніки, що стимулюють самовизначення студентів, а адміністраціям навчальних закладів — створювати можливості для практичних стажувань, співпраці з реальними роботодавцями, а також організовувати заходи з професійної етики, лідерства та розвитку кар'єрних навичок.

У підсумку, формування професійної самосвідомості є важливим і багатогранним процесом, що має великий вплив на подальший кар'єрний розвиток студентів. Саме тому цей аспект має бути інтегрований у навчальні програми, орієнтуючи студентів на отримання висококваліфікованих професійних знань і навичок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Adams R. J., Smart P., Huff A. S. Shades of grey: Guidelines for working with the grey literature in systematic reviews for management and organizational studies. *International Journal of Management Reviews*, 19(4), 2017. С. 432-454. https://binomo.com/en/promo/l35?a=902de7df3ae8&ac=adcash_IN_web_popunders_l35
2. Andrushenko V. P. Modernisation of pedagogical education in the context of the challenges of the XXI century. *Yevropejskopedagogichnistudiyi*. 2015. С. 54-63. http://nbuv.gov.ua/UJRN/epc_2015_5-6_8
3. Beck A. T., Baruch E., Balter J. M., Steer R. A., Warman D. M. A new instrument for measuring insight: The Beck Cognitive Insight Scale. *Schizophrenia Research*, 68(2-3), 2014. С. 319-329. [https://doi.org/10.1016/S0920-9964\(03\)00189-0](https://doi.org/10.1016/S0920-9964(03)00189-0)
4. Boland A., Cherry G. M., Dickson R. (Ed). *Doing a systematic literature Review* (2nd ed.). 2017. Sage.
5. Challoner H., Papayianni F. Evaluating the role of formulation in counselling psychology: A systematic literature review. *European Journal of Counselling Psychology*, 17(1), 2018. С. 47-68. <https://doi.org/10.5964/ejcop.v7i1.146>
6. Daniels K. Guidance on conducting and reviewing systematic reviews (and meta-analyses) in work and organizational psychology. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 28(1), 2019. С. 1-10. <https://doi.org/10.1080/1359432X.2018.1547708>

7. Dierdorff E. C., Rubin R. S. Research: We're not very self-aware, especially at work. *Harvard Business Review*. 2015. <https://hbr.org/2015/03/research-were-not-very-self-aware-especially-at-work>.
8. Drėmaitė, M.; Petrulis, V.; Tutlytė, J. *Architektūra Sovietinėje Lietuvoje* = *Architecture in Soviet Lithuania*; VDA: Vilnius, Lithuania, 2012; p. 411. [[Google Scholar](#)]
9. Ehlers A. Post-traumatic stress disorder: the development of effective psychological treatments. *Nordic Journal Psychiatry*. 2007. Vol. 62 (47). P.1–8.
10. Eurich T. (2018, January 4). What self-awareness really is (and how to cultivate it)? *Harvard Business Review*. <https://hbr.org/2018/01/what-self-awareness-really-is-and-how-to-cultivate-it>
11. Godfrey M. M., Andersson-Gare B., Nelson E. C., Nilsson M., Ahlstrom G. Coaching in inter-personal healthcare improvement teams: The coachee, the coach and the leader perspectives. *Journal of Nursing Management*, 22(4), 2018. C. 452-464. <https://doi.org/10.1111/jonm.12068>
12. Goncharenko S.U. Applied science Hmelnickij: Vidvo Hmelnickijgumanitarno-pedagogichnij institut. 20. 2003. <https://lib.iitta.gov.ua/707247/1/прикладна%20наука.pdf>
13. Goncharenko S.U. About fundamental and applied pedagogical researches or «Education is not built on sand». Shlyah osviti. 2010. C. 3-10. <https://core.ac.uk/download/pdf/84274148.pdf>
14. Hess D.B.; Tammaru T. (Eds.) *Housing Estates in the Baltic Countries: The Legacy of Central Planning in Estonia, Latvia and Lithuania*; Springer: Berlin/Heidelberg, Germany, 2019; p. 383.
15. Huayta-Gómez, Julia; Pacheco, Alex. Improving vocational guidance through an expert system: Temporary decreasing and enhancing student self-awareness. *F1000Research*, 2024, 13: 232.
16. Knyazyan M.O. Independent research work as a means of preparing students for problem solutions in professional activity.

Teoriyatametodikanavchannyatavihovannya. (31). 2018. С. 97-107.
http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znpkhnpu_ttmniv_2012_31_12.pdf

17. Kremen V.G., Lugovij V.I., SauhP.Yu.
 Educationandsciencearethebasisofinnovativehumandevlopment. Visnik NAPN
 Ukrayini, (2(2)) 2020. С.1-5. <https://doi.org/10.37472/2707-305x-2020-2-2-14-3>

18. Maciuika, J.V. EastBloc, WestView:
 ArchitectureandLithuanianNationalIdentity.

In *TraditionalDwellingsandSettlementsReview*; IASTE: Tokyo, Japan, 1999; Volume
 11, pp. 23–35. Availableonline: www.jstor.org/stable/41757729

19. Potapchuk, T., Prima, D., Yana, L., Serhii, Z., Roslavets, R., &Prima, R.
 Aspectsofreadinessofhighereducationteachersforcontinuingprofessionaldevelopment.
 RevistaTempos e EspaçoemEducação, 15(34),2022. e17204.
<http://dx.doi.org/10.20952/revtee.v15i34.17204>

20. Radjabova, ZuhraMirzotilloevna. Professional Self-
 SelfAwarenessAndCareerChoice. *PedagogicalCluster-
 JournalofPedagogicalDevelopments*, 2024, 2.5: 84-88.

21. Yeremenko O.V. Basesofmaster'sdegreepreparation (a
 theoryandpracticeofrealizationareintheframeworkofmusicandpedagogicaleducation)
 Sumi: SumDPU. 2011. С.292. [https://library.sspu.edu.ua/wp-
 content/uploads/2018/04/OMP_Eremenko.pdf](https://library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/OMP_Eremenko.pdf)

22. Агаєв Н.А., Кокун О.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Остапчук В.В.,
 Ткаченко В.В. Збірник методик для діагностики негативних психічних станів
 військовослужбовців: Методичний посібник. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2016. 234 с.

23. Адамович І.В., Кулініч О.М. Методична робота в
 експериментальномузакладі. НауковийвісникУжгородськогоуніверситету.
 Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2021. Вип. 2 (49). С.16–19.

24. Адамська З. Суб'єктність у
 системіпрофесійнозначущихякостейособистостімайбутнього студента.
 Психологіяособистості. 2011. № 1(2). С. 51-58.

25. Бацилева О., Пузь І. В. Проблема формування готовності до професійної діяльності у майбутніх студентів. Психологічна освіта в Україні: традиції, сучасність та перспективи, 21-22 квітня 2017 року : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди святкування 50-річчя від початку фахової підготовки студентів у КНУ імені Тараса Шевченка та Дня студента. За ред. І. В. Данилюка. Київ: Логос, 2017. С. 21-23.

26. Білан Т. Світоглядні аспекти формування професійної самосвідомості майбутнього педагога. Актуальні питання гуманітарних наук. 2020. Вип. 28. Т. 1. С. 152.

27. Боришевський М. І. Готовність внутрішньо переміщених осіб до оволодіння соціально-психологічними стратегіями життєвої успішності. URL: <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2022/06/br20190826.pdf> (дата звернення: 09.10.2024).

28. Видолоб Н.О. Професійна самосвідомість майбутніх студентів: аналітичний огляд проблеми. URL: https://revolution.allbest.ru/psychology/00829589_0.html (дата звернення: 09.10.2024).

29. Вінтюк Ю.В. Дослідницький підхід у підготовці майбутніх психологів. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки. 2020. № 1(20). С. 27–49.

30. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: підручник за модульно-рейтинговою системою навчання. 2-ге вид. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 384 с

31. Гавриляк Л.С. Комунікативна компетентність як складова професійної підготовки сучасного фахівця. ЛОГОС. Мистецтво наукової думки. 2019. № 3. С. 70-73.

32. Галузяк В.М., Добровольська К.В. Розвиток професійної самосвідомості студентів вищих навчальних закладів. Вінниця: Нілан, 2015. 256 с.

33. Гірняк А.Н. Психологічні особливості освітньої взаємодії осіб з різними суб'єктними характеристиками. *Психологічний часопис*. 2020. № 3 (35).

Т. 6.

С. 45–55.

URL: <https://www.apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/view/892/530>

34. Гірняк А.Н. Психологічні особливості становлення і розвитку професійної Я-концепції студентів ЗВО. *Теоретико-методологічні проблеми сучасної психології особистості* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Івано-Франківськ, 23-24 верес. 2021 р. / упор. О.Г. Паркулаб. Івано-Франківськ, 2021. С. 34-36.

35. Гладких Г.В., Шаров С.В. Напрями формування комунікативної компетентності студентів. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 11. Т. 1. С. 70-74

36. Гриньова О.М. Особливості формування професійної самосвідомості майбутніх учителів в умовах професійної підготовки з додатковою психологічною спеціалізацією. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2665/1/O_Grynova_POPSPMP_PGKTAD.pdf (дата звернення: 09.10.2024).

37. Зливков В.Л., Лукомська С.О., Федан О.В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. Київ, 2016. 2019 с.

38. Іванова І. Ф. Вплив рівня розвитку комунікативних здібностей на формування професійної спрямованості студентів-студентів. *Збірник наукових праць. Психологічні науки*. 2013. Т.2. Вип.10(91). С. 121-125. Режим доступу: http://en.mdu.edu.ua/spaw2/uploads/files/26_19.pdf

39. Катюк Я.Л. Особистісно орієнтовані засади розвитку професійної самосвідомості майбутніх студентів у системі післядипломної педагогічної освіти. Особистісно орієнтована підготовка майбутніх студентів у системі післядипломної педагогічної освіти : посібник / під заг. ред. П.В. Лушин, Н.Ю. Воляннюк, О.В. Брюховецька та ін. Київ : НАПН України, Ун-т менедж. Освіти. 2015. С. 127–152.

40. Керівництво МПК з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в надзвичайній ситуації. Київ : Унів. вид-во Пульсари, 2018. 216 с.

41. Кант І. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: Монографія. Київ: ДП «Інформ.-аналіт. агенство», 2012. 200 с.

42. Колеснікова І.В. Розвиток медіакультури педагогів в умовах реалізації Концепції «Нова українська школа» в закладах післядипломної педагогічної освіти. Перспективи та інновації науки. 2021. № 20. С. 28-34.

43. Подковко Х. В. Інноваційні технології навчання в контексті компетентнісного підходу в освіті. Медична освіта. 2016. № 1. С. 41-43.

44. Подшивайлова Л.І. Вступ до спеціальності: психологія. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Кам'янець Подільський : ПП Буйницький, 2015. 320 с. 64

45. Пророк Н.В. Психологічні особливості особистісно-професійного саморозвитку практичного студента. Проблеми сучасної психології : 86 Збірник наукових праць К-ПНУ ім. Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПНУ. 2019. №14. С. 655-665.

46. Профілактика посттравматичних стресових розладів: психологічні аспекти. Методичний посібник / упор. Д. Д. Романовська, О. В. Ілащук. Чернівці: Технодрук, 2014. 133 с.

47. Психологія: сучасні методики та інновації у досвіді діяльності практичного застосування : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. з міжнар. участю. / Уманський держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Умань, 2021. 159 с.

48. Пузь І. Значення комунікативної компетентності у професійному становленні майбутніх студентів. Психолінгвістика: Зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД», 2018. Вип 4 (14). С. 149-164.

49. Ризов В. Уміння викладача дистанційної системи освіти, необхідні для успішної комунікативної взаємодії з учасниками навчального процесу. Молодий вчений. 2016. № 12.1 (40). С. 532-535.

50. Самолова А.Г. Особливості формування професійної свідомості майбутніх студентів. Автореф. дис. ... канд. психол. наук, Запоріжжя, 2019. 19 с.

51. Семенова Ю. С. Психотравма (психологічна травма): дискусійні питання медицини та психології. Актуальні проблеми сучасної медичної психології: матеріали V науково-практичної конференції (м. Київ, 11–12 травня 2011 р.). К., 2011. С. 50–54.

52. Столін В.А. Психологія педагогічної діяльності: навч. посіб. Київ : Вища школа, 2016. 335 с.

53. Фурман А.В., Гірняк А.Н. Психорозвивальна взаємодія в освітньому процесі та її концептуальні засади. *Психологічний часопис*. 2020. № 6 (38). Т. 6. С. 9–18.

URL: <https://www.apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/view/990/610>